

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

на тему **ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНІ І СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ
ТИПИ ПРОСТИХ НЕУСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ У ТВОРАХ В. ЛИСА
“СТОЛІТТЯ ЯКОВА” І “СТАРА ХОЛЕРА”**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0358-у
спеціальності 035 “Філологія”
освітньої програми “Українська мова та література”
спеціалізації 035.01 “Українська мова та література”

	Я. Г. Хіміч
Керівник	д-р філол.наук, проф. Р. О. Христіанінова
Рецензент	канд. філол.наук, доц. С. В. Сабліна

Запоріжжя
2020

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет *філологічний*

Кафедра *української мови*

Рівень вищої освіти *магістр*

Спеціальність *035 “Філологія”*

Освітня програма *“Українська мова та література”*

Спеціалізація *035.01 “Українська мова та література”*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української мови

_____ проф. Р. О. Христіанінова

24 жовтня 2018 року.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Хіміч Яні Геннадіївні

1. Тема роботи *Формально-граматичні і семантико-синтаксичні типи простих неускладнених речень у творах В. Лиса “Століття Якова” і “Стара холера”*, керівник роботи *Христіанінова Раїса Олександрівна, доктор філологічних наук, професор, затверджені наказом ЗНУ від 24 травня 2019 року № 781-с.*

2. Строк подання студентом роботи – 24 грудня 2019 року.

3. Вихідні дані до роботи: *В. Лис. Століття Якова. Харків. 2010; В. Лис. Стара холера. Харків. 2018; наукові праці І. Вихованця, А. Загнітка, О. Кульбабської, О. Межова, Р. Христіанінової та ін.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. *Окреслити прості неускладнені двоскладні речення.*

2. Схарактеризувати типи і засоби вираження головних членів означених речень.

3. Проаналізувати формально-граматичні компоненти простих двоскладних неускладнених речень.

4. Дослідити семантико-синтаксичні компоненти зазначених речень.

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видано	завдання прийнято
Вступ	Христіанінова Р. О., професор	10.09.2018	10.09.2018
Перший розділ	Христіанінова Р. О., професор	15.11.2018	15.11.2018
Другий розділ	Христіанінова Р. О., професор	21.01.2019	21.01.2019
Висновки	Христіанінова Р. О., професор	21.10.2019	21.10.2019

6. Дата видачі завдання – 10 вересня 2018 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
	Пошук наукових джерел з теми дослідження їх вивчення та аналіз; укладання бібліографічного списку	Вересень–жовтень 2018 р.	Виконано
	Добір фактичного матеріалу	Листопад–грудень 2018 р.	Виконано
	Написання вступу	Січень 2019 р.	Виконано
	Підготовка розділу 1 “Семантико-синтаксична та формально-граматична структура речень: історія та сучасний стан”	Лютий–квітень 2019 р.	Виконано
	Написання розділу 2 “Типологія простих двоскладних неускладнених речень у творчості Володимира Лиса “Століття “Якова” та С. С. Холера”	Травень–жовтень 2019 р.	Виконано
	Формулювання висновків	Листопад 2019 р.	Виконано
	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	Грудень 2019 р.	Виконано
	Захист роботи	Січень 2020 р.	Виконано

Студент _____ Я. Г. Хіміч

Керівник роботи _____ Р. О. Христіанінова

Нормоконтроль пройдено.

Нормоконтролер _____ Л. М. Стовбур

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра “Формально-граматичні і семантико-синтаксичні типи простих неускладнених речень у творах В. Лиса “Століття Якова” і “Стара холера” містить 68 сторінок.

Для виконання кваліфікаційної роботи проаналізовано 1400 простих двоскладних неускладнених речень, опрацьовано 74 наукових джерела.

Об’єктом дослідження стали прості двоскладні неускладнені речення.

Предметом вивчення стали формально-граматичні та семантико-синтаксичні типи простих двоскладних неускладнених речень у романах Володимира Лиса “Століття Якова” і “Стара холера”.

Мета роботи: формально-граматичний та семантико-синтаксичний аналіз компонентів простих двоскладних неускладнених речень.

У процесі дослідження виконано такі **завдання**:

- 1) з’ясовано статус компонентів речення в сучасному мовознавстві;
- 2) проаналізовано формально-граматичні компоненти простих двоскладних неускладнених речень у романах Володимира Лиса “Століття Якова” і “Стара холера”;
- 3) окреслено семантико-синтаксичні компоненти зазначених речень;
- 4) виявлено типові й рідковживані конструкції.

Дослідження проведено із застосуванням таких **методів**: описовий, аналіз за безпосередніми складниками, кількісний.

Наукова новизна роботи в тому, що в ній уперше проаналізовано типи простих двоскладних неускладнених речень у творах Володимира Лиса “Століття Якова” і “Стара холера”.

Сфера застосування. Результати дослідження можуть бути використані у вищих закладах освіти під час вивчення курсів сучасної української літературної мови, стилістики української мови, для розроблення спецкурсів і спецсеминарів із сучасного синтаксису.

Ключові слова: ГОЛОВНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ, ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ, ПРОСТЕ ДВОСКЛАДНЕ НЕУСКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ, СИНТАКСЕМИ, ФУНКЦІЙНО-КАТЕГОРІЙНА ГРАМАТИКА

ABSTRACT

Master's qualification work "Formal-grammatical and semantic-syntactic types of simple uncomplicated sentences used in the works of V. Lys "Century of Jacob" and "Old Cholera" contains 68 pages.

To perform the qualification work, we analyzed 1400 simple two-fold uncomplicated sentences, 74 scientific sources were studied.

The object of the study was simple two-fold uncomplicated sentences.

The subject of the study was the formal-grammatical and semantic-syntactic types of simple two-fold uncomplicated sentences in the novels of Vladimir Lys "Century of Jacob" and "Old Cholera".

Aim of work: Formal-grammatical and semantic-syntactic analysis of the components of simple two-fold uncomplicated sentences.

During the research the following **tasks** were performed:

- 1) the status of sentence components in modern linguistics has been clarified;
- 2) the formal-grammatical components of simple two-folded simple uncomplicated sentences in the novels of Vladimir Lys "Century of Jacob" and "Old Cholera" are analyzed;
- 3) the semantic-syntactic components of these sentences are outlined;
- 4) typical and rare structures have been identified.

The study was carried out using the following **methods:** descriptive, analysis by immediate components, quantitative.

The scientific novelty of the work was that it first analyzed the types of simple two-folded uncomplicated sentences in the works of Vladimir Lys "Century of Jacob" and "Old Cholera".

Scope. The results of the study can be used in higher education institutions in the study of contemporary Ukrainian literary language, stylistics of the Ukrainian language, to develop special courses and special seminars in modern syntax.

Keywords: MAIN MEMBERS OF THE SENTENCE, SECONDARY MEMBERS OF THE SENTENCE, SIMPLE TWO-COMPLEX UNCOMPLICATED SENTENCE, SYNTAXEMS, FUNCTIONAL-CATEGORY GRAMMAR

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА ТА ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН.....	10
РОЗДІЛ 2. ТИПОЛОГІЯ ПРОСТИХ ДВОСКЛАДНИХ НЕУСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ У ТВОРАХ ВОЛОДИМИРА ЛИСА “СТОЛІТТЯ ЯКОВА ” І “СТАРА ХОЛЕРА”	29
2.1 Прості двоскладні мінімальні речення	30
2.1.1. Типи і засоби вираження підметів.....	30
2.1.2. Типи і засоби вираження присудків	34
2.2. Трикомпонентні двоскладні речення	38
2.3. Чотирикомпонентні двоскладні речення	42
2.4. П'ятикомпонентні двоскладні речення.....	47
2.5. Шестикомпонентні двоскладні речення	52
2.6. Семи- та більше компонентні двоскладні речення.....	55
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

У сучасній синтаксичній думці чимало теоретичних питань залишаються неоднозначно потрактованими, тому потребують подальшого вивчення. Зокрема в лінгвістичних дослідженнях натеper застосовують два підходи до вивчення синтаксичних конструкцій – традиційний та функційно-категорійний. У традиційній граматиці основну увагу приділено формальній структурі речення, розглянуто його формально-граматичний склад. Семантичний аспект речення окремо не розглядають. У функційній граматиці речення постає багатоплановою синтаксичною одиницею, вивчення якої полягає в дослідженні її різних аспектів: формально-граматичного, семантико-синтаксичного та комунікативного. У царині функційно-категорійної граматики значний унесок зробили такі мовознавці, як І. Вихованець [9–10], Н. Городенська [18], А. Загнітко [22–24], О. Кульбабська [40], О. Межов [46–47], М. Мірченко [50], І. Слинько [56–57], Р. Христіанінова [63–67] та інші.

Засадничі принципи функційно-категорійної граматики в українському мовознавстві випрацював І. Вихованець. Основні положення цього підходу викладені у праці “ГраMATика української мови. Синтаксис” (1993 р.) [9] та в монографії “Нариси з функціонального синтаксису української мови” (1992 р.) [10]. Науковець розглянув різні за структурою речення, їхні типи та складники. У теоретичних засадах нової граматики розмежовують формально-граматичний та семантико-синтаксичний аспекти речення, відповідно виокремлюючи власне-члени речення та синтаксеми. І. Вихованець зазначає, що такі дві низки членів речення мають різну спрямованість: внутрішню, граматичну – власне-члени речення – та зовнішню, семантичну – синтаксеми [9].

У цій роботі розглядаємо компоненти простих двоскладних неускладнених речень у романах Володимира Лиса “Століття Якова” і “Стара холера”.

Актуальність дослідження. У зв’язку з окресленим вище функційно-категорійним підходом у синтаксичних працях нині помітно посилений інтерес

до вивчення формально-граматичних і семантичних компонентів речення, тому основну увагу в пропонованій роботі приділено типології та засобам вираження головних та другорядних компонентів речень, що у сучасному синтаксисі розглядають з формально-граматичного погляду як власне-члени речення, з семантико-синтаксичного погляду як первинні та вторинні синтаксеми.

Вивчення функціонування простих речень у художній літературі є важливою частиною розширення набутих знань про синтаксис простого речення. Наразі ще не було спеціального дослідження синтаксису простих двоскладних неускладнених речень у романах Володимира Лиса “Століття Якова” та “Стара холера”, що й визначає актуальність цієї розвідки.

Мета роботи: здійснити формально-граматичний та семантико-синтаксичний аналіз простих двоскладних неускладнених речень у творах Володимира Лиса “Століття Якова” та “Стара холера”.

Об’єктом дослідження є прості двоскладні неускладнені речення.

Предметом вивчення постають власне-члени речення та синтаксеми у простих неускладнених двоскладних реченнях в романах Володимира Лиса “Століття Якова” та “Стара холера”.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

5) з’ясувати статус компонентів речення в сучасній лінгвістичній думці;

6) проаналізувати формально-граматичні компоненти простих двоскладних неускладнених речень у романах Володимира Лиса “Століття Якова” і “Стара холера”;

7) окреслити семантико-синтаксичні компоненти зазначених речень;

8) виявити типові й рідковживані конструкції у романах Володимира Лиса “Століття Якова” і “Стара холера”.

Методи дослідження визначені його метою та завданнями. Як основний використано *описовий метод* з притаманними йому прийомами інтерпретації для характеристики формально-граматичної і семантико-синтаксичної структури простих двоскладних неускладнених речень, уживаних у творах

Володимира Лиса “Століття Якова” і “Стара холера”. *Аналіз за безпосередніми складниками* застосовано для характеристики формально-граматичних компонентів розгляданих речень. *Кількісний метод* дав змогу виявити найчастотніші й рідковживані структури простих двоскладних неускладнених речень у творах Володимира Лиса “Століття Якова” і “Стара холера”.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше проаналізовано формально-граматичну й семантико-синтаксичну структуру простих двоскладних неускладнених речень у творах Володимира Лиса “Століття Якова” і “Стара холера”, виявлено типові й нетипові для стилю письменника конструкції означених речень.

Сфера застосування. Результати дослідження можуть бути використані у вищих закладах освіти під час вивчення курсів сучасної української літературної мови, стилістики української мови, для розроблення спецкурсів і спецсемініарів із сучасного синтаксису.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження було апробовано в доповіді на студентських наукових читаннях “Матеріали студентських наукових читань” (листопад 2019 року, м. Кривий Ріг).

Публікації. Елементи наукових результатів дослідження відображені в статті “Трикомпонентні неускладнені прості двоскладні речення в романі Володимира Лиса “Століття Якова”, опублікованій у збірнику “Матеріали студентських наукових читань” (Кривий Ріг, 2019), розміщеному в репозитарії бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету.

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел (74 позиції). Загальний обсяг роботи 68 сторінок.

РОЗДІЛ 1

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА ТА ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

У сучасній науково-теоретичній думці синтаксис залишається найменш усталеною галуззю мовознавства. Вивченням основних синтаксичних розділів займалися науковці різних історичних періодів (рос.: Ф. Буслаєв, В. Виноградов, О. Востоков, М. Греч, О. Пешковський, Ф. Фортунатов, Н. Хомський, О. Шахматов, Л. Щерба та ін.; укр.: П. Бойко, І. Вихованець, А. Загнітко, К. Городенська, П. Дудик, О. Межов, В. Сімович, І. Слинко, Р. Христіанінова та ін.), але й досі чимало питань є дискусійними та потребують подальшого опрацювання. Вагоме місце у сфері синтаксичних наукових пошуків посідає вивчення речення та його компонентів. Речення розглядають як складний генеруючий механізм, що зберігає різноманітні коди й має здатність трансформувати їх відповідно до власних перспектив та мовленнєвої практики.

Підвищена увага мовознавців до компонентів речення привела до появи численних теорій і поглядів, що часто перебувають на межі різних аспектів лінгвістики. У XIX – поч. XX століття формується та активно розвивається логіко-граматичний напрям. Його засновниками були О. Востоков та М. Греч, які обґрунтували поняття додатка й означення, до означень зараховували й сучасні обставини. Російський мовознавець Ф. Буслаєв започаткував розмежування другорядних членів речення в “подвійному синтаксичному відношенні”: 1) за синтаксичним вживанням і 2) за значенням. Він увів до наукового обігу поняття обставини [цитуємо за 13, с. 19–20].

Логіко-граматичний підхід мав два вияви: формальний (розгляд членів речення за характером синтаксичного зв'язку) та власне логічний (розмежування членів речення за значенням). Засновником формального підходу вважають О. Потебню, який виступив проти вчення Ф. Буслаєва. Він виділяв другорядні члени речення на основі підрядного зв'язку,

послугуючись термінами “додаток”, “означення”, “обставина”. О. Пешковський також підтримував формальний підхід і згодом замінив уже усталені терміни (означення, додаток, обставина) на “керовані”, “узгоджені” та “прилегли” члени речення. У 30-х роках ХХ століття відбувається поступовий відхід від формально-граматичної концепції, натомість посилюється спрямованість на логіко-граматичний напрямок [54, с. 40]. У цей період були уніфіковані терміни на позначення другорядних членів речення, як і переважна кількість синтаксичної термінології.

Традиційний підхід характеризується формуванням вчення про члени речення, яке входить у практику викладання української мови. Уперше найповнішу систему членів речення запропонували Я. Головацький та М. Осадца, до цього переважно послугувались терміном “частини слова” (у морфології та синтаксисі) [22].

Розробниками системи членів речення в українській граматиці були: М. Осадца (Грамматика руского языка, 1862); С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер (Руска грамматика, 1893); І. Нечуй-Левицький (Грамматика української мови, 1914); В. Сімович (Практична грамматика української мови, 1918), І. Огієнко (Складня української мови, 1935).

У сучасному мовознавстві поширені два основних погляди на структуру речення: традиційний семантико-синтаксичний (С. Бевзенко, К. Шульжук) та новий функційно-категорійний підхід (І. Вихованець, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, О. Кульбабська, О. Межов, І. Слинько та ін.). Окремі мовознавці мають ще інший погляд на виокремлення членів речення, що є ніби проміжним між традиційним і новим (І. Арібжанова, М. Плющ, Н. Іваницька).

На початку становлення традиційного підходу другорядні члени розрізняли лише за значенням (логічними питаннями). Нині традиційне мовознавство досліджує реалізацію синтаксичних одиниць у мовленні та дискурсі, тобто речення постає більше не як мовна, а як мовленнєва одиниця. Об'єктом вивчення традиційного синтаксису постають: основні синтаксичні

одиниці та їх формально-граматичні зв'язки, семантико-синтаксичні відношення компонентів речення тощо.

У традиційній граматиці члени речення – це мінімальні реченнєві компоненти, виділені на основі синтаксичного зв'язку та семантико-синтаксичних відношень. Виокремлення головних та другорядних членів ґрунтується на формально-граматичній організації речення. Предикативний центр утворюють головні члени речення: підмет і присудок. Другорядними членами речення вважають компоненти, що не входять до складу предикативного центру, але пов'язані з головними або іншими другорядними членами речення та виконують функцію поширення мінімальної структурної схеми простого речення. Тобто, за наявності другорядних членів такі речення називаємо поширеним.

К. Шульжук визначає головні члени речення як “повнозначні лексичні компоненти речення (підмет і присудок), що становлять його синтаксичний центр. Диференційною ознакою їх виділення є входження до предикативної основи речення, що є необхідним мінімумом для його функціонування. Предикативна основа речення формується тільки головними членами. У двоскладному реченні традиційно виділяють підмет і присудок, що пов'язані між собою синтаксичним зв'язком” [69, с. 68]. Лише двоскладне речення має два вияви предикативності – семантико-синтаксичний і формально-синтаксичний.

Підмет – це головний член двоскладного речення, що називає суб'єкт дії, стану чи ознаки. За способом вираження підмет буває простим і складеним. Простий підмет може бути номінативним, вираженим іменною частиною мови, або інфінітивним, вираженим інфінітивною формою дієслова. Складений підмет виражається синтаксично нерозкладним словосполученням.

Присудок – це головний член речення, який називає дію, стан, процес, що тривають у часі відносно моменту мовлення або іншої точки часового відліку. У традиційному підході розрізняють такі типи присудків: дієслівний простий, складений (дієслівний або іменний).

Другорядні члени речення – “повнозначні лексичні компоненти речення, синтаксично залежні від головних членів речення (підмета і присудка) чи головного члена односкладного речення” [69, с. 85]. Традиційно виокремлюють три класи другорядних членів речення: означення, обставина, додаток.

Додаток – це другорядний член речення, що виражає відношення предмета до іншого предмета, стану, дії тощо, реалізує об’єктні відношення та відповідає на питання непрямих відмінків. Зв’язок з опорним компонентом – підрядний, форма керування. Виділяють прямі та непрямі додатки.

Означенням називають другорядний член речення, який вказує на ознаку певного члена речення, виражає означальні відношення та відповідає на питання який? чий? Означення поділяються на узгоджені та неузгоджені. Узгодженими означеннями називають ті, “що потенційно узгоджуються у відмінку, роді, числі, зокрема виражені повними прикметниками та дієприкметниками, займенниковими прикметниками, порядковими числівниками” [22]. Поєднується означення з опорним словом підрядним зв’язком, форма – узгодження або прилягання.

Адвербіальні відношення виражає другорядний член речення, що характеризує більшою мірою дію, стан, процес, він номінується як обставина. За семантичними ознаками такі компоненти поділяються на обставини: місця, часу, причини, мети, умови, допусту, способу дії. Зв’язок з опорним компонентом – підрядний, форма прилягання.

І. Вихованець зазначає, що “традиційні визначення членів речення ґрунтуються на одночасному врахуванні їх формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних ознак, що нерідко руйнує єдині виміри класифікації і веде до об’єднання в одному класифікаційному ряду неоднорядкових величин” [9]. Учений акцентує увагу на неодновимірності покладених в основу класифікації ознак: означення виділено переважно на основі формального критерію – присубстантивної позиції в реченні, додатки – з урахуванням формального і значеннєвого критерію (підкреслено значення об’єктності), натомість обставини виділено за семантичним критерієм [9].

Недоліком традиційної граматики, на думку науковиці Н. Іваницької, є “поєднання у тлумаченні члена речення семантичних і формальних ознак та розмежування на підставі цього конкретних членів речення” [30]. А. Загнітко до основних недоліків традиційної концепції членів речення зараховує: “1) нездатність у межах наявної системи членів речення охопити й класифікувати всі елементи речення; 2) відсутність однозначних критеріїв диференціації членів речення; 3) характеристику членів речення безвідносно щодо вияву ознак обов’язковості / необов’язковості в синтаксичній структурі речення; 4) нівелювання лексико-семантичних характеристик слів як членів речення; 5) характеристика членів речення без урахування передбачуваності / непередбачуваності форми нецентрального елемента і под” [22]. На нашу думку, традиційний підхід став важливим етапом у формуванні вчення про членування речення, адже завдяки традиційному погляду сформувалися принципи поділу речення на компоненти, виділено головні та другорядні члени речення, окреслено їхню синтаксичну роль та граматичні ознаки. Але нині класифікація членів речення на п’ять класів потребує перегляду, адже не відображає всі можливі варіації компонентів речення з різних аспектів та не пропонує чіткої кореляції між формою та змістом компонентів речення.

Сучасне мовознавство характеризується ґрунтовними дослідженнями у функційно-категорійній граматиці. Нове вчення про другорядні члени речення розробили та систематизували такі науковці, як К. Городенська, А. Загнітко, О. Межов, О. Кульбабська та інші. Особливо ґрунтовно розглянув і проаналізував структуру речення І. Вихованець у своїх працях “Грамматика української мови. Синтаксис” [9], “Нариси з функціонального синтаксису української мови” [10]. Окреслені проблеми традиційного розмежування демонструють, що новий підхід розширює можливості наукового вивчення речень у формально-граматичному, семантико-синтаксичному та комунікативному аспектах. Формально-синтаксична та семантико-синтаксична структури речення спрямовані у сферу мови, а комунікативно-синтаксична – у сферу мовлення [10, с. 16].

Понятійний і термінологічний апарат вчення про структуру речення відзначається різноманітністю й різноспрямованістю та потребує систематизування й уточнення через певну неоднозначність потрактування тих чи тих понять різними дослідниками. Навіть поняття структурної схеми речення залишається неоднозначно витлумаченим у сучасному мовознавстві. Учені пропонують такі назви на позначення схеми речення: “формула структури речення” [45, с. 57], “модель речення” [44, с. 67; 51, с. 34], “структурна схема речення” [68, с. 461–466; 49, с. 46–63, 116–119; 24, с. 290–294].

Учені розглядають глибинні та поверхневі структури речення, де глибинна – це загальний опис семантичного складу речення, а поверхнева – конкретний опис будови речення на синтаксичному рівні.

Теоретичне обґрунтування семантико-синтаксичної структури речення має опертя на ідею моделювання речення на основі валентності предиката. Така структура може бути мінімальною, що являє собою формально-граматичний аспект, та розширеною у семантико-синтаксичному аспекті. Мовознавиця І. Арібжанова у статті “Принципи моделювання простого речення” подає тлумачення структурної схеми простого речення (і мінімальної, і розширеної) як “узагальнений зразок речення, що складається із необхідних для його створення компонентів. Отже, до складу структурної схеми простого речення входять реченнєвірні (конститутивні) компоненти” [2, с. 48].

Валентність дієслова почали розглядати у 30-х роках ХІХ століття як синтаксичні потенції дієслова. Н. Гальона в роботі “До питання про семантико-синтаксичну валентність дієслова та її різновиди” зауважує, що валентність – це “явище семантики та синтаксису, що має свої особливості вияву на різних рівнях, а тому потребує двох аспектів дослідження – семантичного та синтаксичного. Це і внутрішній потенціал, реченнєвотвірна сила слова (семантична валентність), і реалізація цієї здатності у реченні (синтаксична валентність)” [17, с. 135]. Валентність – реченнєвотвірна властивість предиката або повнозначного слова, що зазнало транспозиційних змін та виступає в

реченні у синтаксичній ролі предиката. У зв'язку з властивостями дієслова речення можна характеризувати за експлікованими (реалізованими) та за імпліцитними (можливими) валентними партнерами предиката.

У нашій роботі під структурною схемою речення розуміємо всі експліковані компоненти, у тому числі валентно не зумовлені поширювачі слів і детермінанти у формально-граматичному аспекті та вторинні синтаксеми у семантико-синтаксичному аспекті.

У сучасному мовознавстві, в аспекті функційно-категорійної граматики, у формально-граматичній структурі речення членування відбувається на базі традиційного підходу, тобто компоненти виокремлюють залежно від синтаксичного зв'язку між членами речення та поділяють на головні та другорядні.

І. Вихованець вважає, що “загальні принципи розмежування головних і другорядних членів впливають із формально-синтаксичної організації простого речення. Відповідно до синтаксичної традиції головні члени утворюють предикативну основу речення, а другорядні не беруть участь у її формуванні” [9, с. 72–73]. За формально-синтаксичною структурою односкладне речення вирізняється наявністю одного члена речення. І. Вихованець [9, с. 98] за типом та формою головного члена односкладного речення виділяє такі класи речень: дієслівні; інфінітивні; іменникові; прислівникові.

Двоскладними називають прості речення, які мають два головні члени речення – підмет і присудок. За класифікації двоскладних і односкладних речень використовують такі їхні формальні ознаки: а) формальний вияв предикативного зв'язку; б) морфологічну форму головних членів речення; в) синтаксичні властивості головних членів речення, зокрема правила поєднання ознакових слів з іменником; г) сукупність варіантів відповідного різновиду конструкцій [9, с. 94].

Головні та другорядні члени речення відрізняються значущістю в моделюванні речення: якщо головні члени є обов'язковими, то другорядні

факультативними, тобто поширюють предикативний центр речення. Тому деякі мовознавці вважають недоречним кореляцію головні та другорядні члени речення. Н. Шведова в роботі “Грамматика современного русского литературного языка” (1970) [20] виділяє головні та поширювальні члени речення. В. Белошапкова виділяє головні та неголовні члени речення за ознакою входження / невходження до предикативного центру [8, с. 132].

І. Вихованець, К. Городенська, В. Русанівський виокремлюють головні та другорядні члени як елементи поверхневої структури у формально-граматичному аспекті. У семантико-синтаксичному аспекті члени розглядають первинні та вторинні синтаксеми, виокремлювані на основі семантико-синтаксичних відношень.

Одним із головних членів двоскладного речення є підмет, що позначає носія предикативної ознаки. До ознак підмета зараховуємо такі: “а) входить у структурну схему речення як його головний член; б) позначає носія предикативної ознаки; в) у типових випадках співвідноситься з “даним” (темою) при актуальному членуванні речення; г) співвідноситься з суб’єктною позицією семантико-синтаксичної структури речення; д) виражається спеціалізованою відмінковою формою – називним відмінком іменника, займенника тощо; е) перебуває у двобічному (предикативному) зв’язку з присудком; є) поєднується з присудком (формою) предикативного зв’язку – координацією; ж) займає типову позицію перед присудком. У типовому вияві зазначені формальні і семантичні ознаки стосуються сфери мови. У сфері мовлення деякі з них нерідко бувають невираженими” [9, с. 74].

За будовою підмет поділяється на простий (номінативний та інфінітивний) і складений.

Простий номінативний підмет може бути виражений: іменником, займенниковим іменником, кількісним числівником, субстантивованими словами. Зазвичай іменник виражений формою називного відмінка, але також рідше може вживатись у непрямих відмінках, у тому числі й у кличній формі. У

ролі простого номінативного підмета інколи виступають лексикалізовані словосполучення, фразеологізми, а також цілі речення.

Простим інфінітивним підметом називається підмет, що виражений інфінітивною формою дієслова.

Складені підмети виражаються єдністю словоформ, синтаксично нерозкладними словосполученнями. Виражається складений підмет сполуками з кількісним значенням; зі значенням приблизної кількості; зі значенням сумісності (соціативний підмет); зі значенням сукупності; зі значенням вибіркості; із метафоричним значенням; зі значенням невизначеності; з незалежним інфінітивом та іменником.

Підмет та присудок між собою пов'язані предикативним зв'язком, що репрезентує двобічну залежність. Форма зв'язку між головними членами – взаємозалежна координація, у такій формі “об'єднано два види залежностей: залежність підмета від присудка, яка реалізована у способі керування, де присудкова форма дієслова вимагає підмета у формі називного відмінка, і залежність присудка від підмета, яка виявлена у способі узгодження, за якого залежний компонент присудок уподібнений компонентів-підметові у формі числа, роду й особи” [45, с. 28]. Відношення між підметом та присудком – суб'єктно-предикатні.

У двоскладному реченні головним членом також є присудок. О. Кульбабська в теоретичній роботі “Вторинна предикація та засоби її вираження у простому реченні” зазначає, що “саме предикація репрезентує структурний центр речення й одночасно його структурно-семантичний мінімум; інші компоненти структури речення поширюють, доповнюють, уточнюють висловлення” [40]. Предикат вказує на модальну-часову характеристику суб'єкта, якому належить предикативна ознака.

Присудку властиві такі диференційні семантичні та формальні ознаки: “а) входить у структурну схему речення як його головний член; б) дає модально-часову характеристику носія предикативної ознаки; в) у типових випадках співвідноситься з “новим” (ремою) при актуальному членуванні

речення; г) співвідноситься з предикатом у семантико-синтаксичній структурі речення; д) виражається спеціалізованою формою – часово-способовими дієслівними формами; е) перебуває у двобочному (предикативному) зв'язку з підметом; є) поєднується з підметом способом (формою) предикативного зв'язку – координацією. Модально-часовий план полягає в тому, що ознака предмета думки може бути подана як дійсна (у теперішньому, минулому та майбутньому часі), можлива чи бажана. Крім модально-часових значень, семантика присудка містить ще два компонентами: а) типове (мовне) значення – вказівка на дію, процес, динамічний стан, якість тощо; б) модальну модифікацію типового значення, передавану лексичним значенням конкретних слів”[9, с. 76].

За будовою присудки поділяються на прості, складні та складені. Б. Кулик [39, с. 35–47] розглядає такі типи присудків – простий дієслівний, складений дієслівний, складений іменний, складений прислівниковий, складний. Р. Христіанінова за морфологічними параметрами виокремлює такі складені присудки: дієслівні, іменні, інфінітивні та прислівникові [67, с. 187].

Мовознавиця Р. Христіанінова у статті “Типологія присудків у сучасній українській мові” зазначає, що “прості присудки є найтипівішими в сучасній українській мові. За морфологічними параметрами вони завжди дієслівні, а за особливостями вираження присудкової форми бувають лексично вираженими (ненульовими) і лексично не вираженими (нульовими)”. [67, с. 184–185].

Простий дієслівний присудок може бути вираженим: дієвідмінюваною формою дієслова, рідше інфінітивом; звуконаслідувальними словами; дієсловом *бути* із значенням *бути в наявності, перебувати*. У ролі простого дієслівного присудка також можливі фразеологічні сполучення. Лексично не виражений (нульовий) простий дієслівний присудок постає в реченнях, які в сучасній лінгвістиці кваліфікують як еліптичні [67, с. 186].

Простий інфінітивний присудок не є поширеним явищем і вживається частіше у розмовно-побутовому стилі. Такий присудок виражений інфінітивною формою дієслова.

Виділяють також вигуківий дієслівний присудок [9, с. 77] або вигуківий присудок [24, с. 150], що передає коротку, миттєву дію та виражений елементами на взір *бух, стук, гуп, реп* тощо.

Ускладненим простий дієслівний присудок постає, якщо в його складі наявна повторювана форма дієслова (інколи з часткою *так*), або спільнокореневі дієслова, одне з яких стоїть у формі інфінітива, також ускладнюватись присудки можуть додаванням дієслова *взяти* у препозиції до дієслова та частками на кшталт *ніби, ну, мовби, як, наче, неначе* тощо.

Складені присудки – це “поєднання двох нерівноправних компонентів – основного (у семантико-синтаксичному аспекті він є носієм лексичної семантики предиката), та допоміжного, котрий як показник граматичних категорій часу та модальності власне й постає виразником граматичної семантики присудковості” [67, с. 187].

Складеним дієслівним присудком називається присудок, що “являє собою аналітичну єдність на позначення дії, процесу і стану, модифікованих у модальному чи фазовому плані” [9, с. 78]. Основний компонент складеного дієслівного присудка – інфінітив. Рідко може виступати основним компонентом нерозкладне дієслівне сполучення.

У ролі допоміжного компонента в складеному дієслівному присудку частіше бувають:

1) фазові дієслова *починати, стати, взятися, прийнятися, заходитися, кинутися* і под.;

2) модальні дієслова *могти, мусити, збиратися, квапитися, намагатися, намірятися* тощо.

Допоміжний компонент дієслівного присудка може бути представлений: модально-предикативними прикметниками *здатний, ладний, радий, спроможний* тощо; модально-предикативними дієприкметниками *змушений, покликаний* та ін.; стійкими словосполученнями з модальним значенням на зразок *виявити бажання, мати змогу, мати право, (бути) не в змозі* тощо.

Складений дієслівний присудок може ускладнювати третій компонент, що знаходиться у препозиції до допоміжного компонента й виражений фазовими, модальними дієсловами або порівняльними частками.

У дієслівному складеному присудку інфінітив має позначати дію, процес чи стан тієї самої істоти чи предмета, що й дієвідмінювана форма дієслова. Такий інфінітив називають суб'єктним, а інфінітив, що стосується дії, процесу і стану іншої порівняно з дієвідмінюваною формою істоти чи предмета, – об'єктним. Об'єктний інфінітив не вважають частиною дієслівного складеного присудка, а кваліфікують як другорядний член речення. Дієслівні складені присудки треба відрізняти від простих, що мають при собі додатки або обставини мети, виражені інфінітивом [9, с. 78].

Складений іменний присудок – це двокомпонентне утворення з дієслова-зв'язки, що містить граматичне значення, та іменної частини, що несе в собі лексичне значення присудка.

Диференціація допоміжних дієслів-зв'язок на неповнозначні й напівповнозначні розкриває їхню специфіку у структурі присудка як аналітичних компонентів. До неповнозначних належить найбільш абстраговане дієслово-зв'язка *бути*, до якого наближаються *являти собою*, *становити (собою)*. Напівповнозначні – це такі лексеми, які частково зберігають лексичне значення. До них належать дієслова зі значенням буття, волевияву, збереження стану або переходу із одного стану в інший: *вважатися*, *видаватися*, *виявлятися*, *доводитися*, *залишатися*, *зоставатися*, *правити*. Вони виражають:

- а) постійність ознаки: *доводитися*;
- б) якісну зміну ознаки: *ставати*, *робитися*;
- в) динаміку ознаки: *здаватися*, *виглядати*, *представляти*. [22].

Іменна частина у складеному іменному присудку може бути виражена іменником, прикметником або числівником у будь-якому відмінку, крім кличного, також може бути репрезентована синтаксично нерозкладним словосполученням, порівняльними зворотами або фразеологічними сполученнями.

Складений іменний присудок може бути ускладнений порівняльними частками або допоміжними фазовими чи модальними дієсловами. [67, с. 191–192].

Щодо складеного інфінітивного присудка думки мовознавців розходяться, проте найбільш повно інфінітивний присудок описав І. Вихованець, який зазначає, що речення з інфінітивним складеним присудком “у функціональному плані зближуються з двоскладними реченнями з іменним складеним присудком. Інфінітив повнозначного дієслова в таких реченнях заміщує при дієслові-зв’язці позицію називного відмінка іменника” [9, с. 96]. Складені інфінітивні присудки вживаються разом із частками *це, то* та дієсловами *значить, означає*, транспонованими у сферу часток, а “виразником зв’язкової функції в складених інфінітивних присудках зазвичай є нульова форма теперішнього часу власне зв’язки *бути*” [67, с. 193].

Складений прислівниковий присудок також не має одностайного потрактування. За своєю структурою він схожий до іменного складеного присудка, проте на місці іменної частини вживають прислівникові форми та модальні прислівники.

Подвійний (складний) присудок – це складна форма присудка, що утворена із поєднання простого дієслівного і складеного іменного присудків.

Р. Христіанінова зазначає, що подвійний дієслівний присудок може поставати внаслідок об’єднання двох простих дієслівних присудків: *Іван сидить читає* ← *Іван сидить* + *Іван читає*. У подвійному дієслівному присудку поєднуються дві однакові форми, які позначають одночасні дії, що підтверджує трансформація розчленування (див. наведене вище речення). Це форми теперішнього або минулого часу недоконаного виду. У ролі першого компонента подвійного присудка зазвичай використовують дієслова зі значенням спрямованого і неспрямованого руху (*іти, ходити, бігти, бігати* тощо) та процесуально-локативним значенням (*сидіти, лежати, стояти* та ін.), а в ролі другого – зі значенням інтелектуальної та мовленнєвої діяльності, зрідка фізичної дії [67].

Подвійний присудок може мати ускладнену форму. Зазвичай ускладнення відбувається внаслідок модальних модифікацій дієслівного або іменного компонента. Дієслівний компонент модифікують такі самі допоміжні модальні дієслова та їхні еквіваленти, що вживані в ролі допоміжних у складених дієслівних присудках. Іменну частину модифікують порівняльні частки, які надають другій частині подвійного присудка значення ірреальності. Так само порівняльні частки можуть бути і перед дієслівним компонентом. Подвійний присудок із другим компонентом-іменником можуть ускладнювати ще й допоміжні фазові дієслова [67].

У сучасному мовознавстві другорядні члени речення розглядають у формально-граматичному та семантико-синтаксичному аспектах. У формально-граматичному аспекті виділено власне-члени речення, що становлять внутрішню структуру речення. Їх вирізняють на основі підрядного синтаксичного зв'язку, що є одним з “основних типів синтаксичного зв'язку, одnobічний за скерованістю. Розрізняють: 1) прислівний (на рівні словосполучення і речення); 2) неприслівний, або ж детермінантний (на рівні речення)” [41, с. 162]. У семантико-синтаксичному аспекті виокремлено синтаксеми, яким характерне зовнішнє спрямування. Виділення синтаксем пов'язане з семантико-синтаксичними відношеннями: субстанційними і предикатними; первинними та вторинними. О. Межов зазначає, що “саме синтаксеми формують так звану глибинну (семантико-синтаксичну) структуру речення, тоді як ядерні та неядерні компоненти утворюють поверхневу (формально-синтаксичну) структуру речення” [48].

Серед другорядних виділяють: прислівні поширювачі (валентно зумовлені та валентно не зумовлені), детермінанти й дуплексиви. Структурні типи другорядних власне-членів речення: прості (виражені синтетично); складені (виражені аналітично).

Прислівні поширювачі – це формально-граматичні компоненти, що поєднуються з іншими членами речення за допомогою підрядного прислівного зв'язку. Валентно зумовлені прислівні поширювачі поєднані з опорним

компонентом прислівним валентно зумовленим зв'язком, форма поєднання – керування. Такі поширювачі є передбачуваними та обов'язковими, на відміну від валентно не зумовлених, які є передбачуваними, але не обов'язковими. Валентно не зумовлені поширювачі поєднуються з опорним компонентом речення прислівним валентно не зумовленим зв'язком, форма – узгодження або прилягання.

Детермінанти – це самостійні семантичні поширювачі речення, що пояснюють увесь предикативний центр, приєднуються детермінантним зв'язком у формі прилягання. За характером вони необов'язкові та непередбачувані, їх наявність зумовлена комунікативними вимогами речення. Тобто компонент виступає факультативним поширювачем, що може бути опущеним без порушення формальної будови речення. На відміну від детермінантів, прислівні поширювачі є конструктивно зумовленими компонентами.

Дуплексивами називають другорядні члени речення, що поєднані подвійним зв'язком, тобто мають зв'язок з двома різними компонентами речення [64]. У реченні наявні атрибутивно-обставинні та атрибутивно-об'єктні дуплексиви. Перший позначає ознаку предмета, яка одночасно вказує на обставини, за яких спостерігається ця ознака. Атрибутивно-об'єктний дуплексив позначає ознаку предмета, яка одночасно є об'єктом дії і виявляється в предмета тільки в результаті цієї дії. [24]. Дуплексив не є продуктивним власне-членом реченням.

Співвідносними з власне-членами речення вважають первинні та вторинні синтаксеми. У функційно-категорійній граматиці термін синтаксема почали активно вживати з 80-х рр ХХ ст. такі мовознавці, як І. Вихованець, К. Городенська, О. Межов, О. Кульбабська та ін. А. Мухін виносить синтаксему в один ряд з такими мовними одиницями як фонема і морфема [52].

О. Межов визначає синтаксему як “абстрактну мінімальну синтаксичну одиницю, що виконує певні семантико-синтаксичні функції в реченні (предикатну, суб'єктну, об'єктну, локативну, причинову, часову, умовну,

допустову та ін.) і може виступати у формально-синтаксичних позиціях підмета, присудка, другорядного члена речення та комунікативних позиціях теми або реми” [48].

Первинними синтаксемами вважають суб’єкт, предикат та його субстанційні синтаксеми. Суб’єкт – “компонент семантико-синтаксичної структури речення, одна із субстанціональних синтаксем, що перебуває у валентному зв’язку з предикатом, носій ознаки. Виділяють такі семантичні типи суб’єктів: дії, процесу, стану, якості, кількості, локативності (залежно від семантичного типу предиката)” [41, с. 175].

У простому семантично елементарному реченні предикат утворює семантико-синтаксичну структуру простого елементарного речення. Предикат – центральний компонент, що визначає кількість субстанційних синтаксем та їхні функції. Класифікують предикати за двома параметрами: їхньою семантикою і частиномовною належністю. За семантичним наповненням виділено такі предикатні синтаксеми: предикати дії, предикати процесу, предикати стану, предикати якості, локативні предикати, предикати кількості [9, с. 137].

Предикати дії вживаються на позначення діяльності, рушійною силою якої є суб’єкт. До предикатів дії відносять дієслова на позначення фізичної, інтелектуальної, вольової дії, лексеми на позначення руху та переміщення, дієслова впливу тощо. Процесуальними предикатами називають предикати, що виражені дієсловами на позначення динамічної ситуації, що зумовлена зміною станів або інших об’єктів.

Предикати стану – це предикати, що здебільшого вказують на стан людини, інших істот або довкілля. Вони виражають непостійну ознаку у певному часовому відрізку на взір *весело, спекотно* тощо. На відміну від предиката стану, предикат якості вказує на постійну внутрішню ознаку предмета: колір, розмір тощо. Предикати кількості характеризують предмет за кількісною характеристикою; за частиномовною приналежністю вони належать до числівників.

Просторові значення містять локативні предикати, що становлять клас дієслів зразка *перебувати, сидіти, лежати, стояти*.

Субстанційні синтаксеми перебувають у валентному зв'язку з предикатом, їх розрізняють за субстанційними семантико-синтаксичними відношеннями, що зумовлені семантико-синтаксичною валентністю предиката. Субстанційні відношення класифікують на відношення суб'єктні та об'єктні, що розподілені на: власне об'єктні, адресатні, інструментальні й локативні. Відповідно до цих різновидів субстанційних відношень виокремлено синтаксеми суб'єктні, об'єктні, адресатні, інструментальні й локативні [9, с. 137–139].

Субстанційні синтаксеми виражені спеціалізованими формами іменників – відмінковими і прийменико-відмінковими. Суб'єктні синтаксеми вказують на носія дії або процесу, стану тощо. Поширеним морфологічним засобом вираження суб'єктних та інших субстанційних синтаксем виступає відмінкова форма іменників. На позначення об'єкта, на який спрямована дія, використовують об'єктні синтаксеми. Засіб їх вираження – іменник у знахідному відмінку. Адресатні синтаксеми позначають особу або істоту, на користь якої відбувається дія. Основним морфологічним засобом вираження таких синтаксем є давальний відмінок іменників. Інструментальні синтаксеми вказують на те, чим виконують дію. Засобом вираження інструментальних синтаксем є орудний відмінок іменників. Локативні синтаксеми позначають місце, напрямок і шлях руху. Такі синтаксеми переважно виражені прийменниково-відмінковими формами іменників. У реченнях з наказовим способом, де наявний кличний відмінок, виділяють синтаксеми з адресатно-суб'єктним значенням. Подібна синтаксема поєднує значення адресата вольової дії мовця та суб'єкта потенційної дії співрозмовника.

У семантично неелементарних простих реченнях, що утворюються внаслідок об'єднання елементарно простих речень у просте ускладнене речення, функціонують вторинні предикатні та субстанційні синтаксеми. І. Вихованець пропонує розрізняти вторинні предикатні і вторинні субстанційні

синтаксеми за стосунком до валентної рамки базового (основного) в ускладненому простому реченні предиката. Вторинні предикатні синтаксеми є репрезантами синтаксем невалентного характеру, які утворено внаслідок різноманітних перетворень вихідних семантично елементарних простих речень. Вторинні субстанційні синтаксеми перебувають у валентній рамці не тільки основного в ускладненому простому реченні предиката, а й вторинного предиката, що формує разом з основним предикатом позицію подвійного присудка [9, с. 139–140].

Вторинні предикатні синтаксеми вказують на семантико-синтаксичні відношення між елементарними простими реченнями. Такі синтаксеми “виражаються вторинними утвореннями: власне-прислівниками, дієприслівниками як віддієслівними прислівниками з їх контекстуальним обставинним потенціалом значень, обставинними прийменниково-відмінковими формами, обставинними інфінітивами” [9, с. 139–140]. До вторинних синтаксем зараховано адвербіальні, модальні й атрибутивні. Адвербіальні синтаксеми бувають таких різновидів: темпоральні, причинові, цільові, допустові та умовні. На думку О. Галага, “атрибутивні семантико-синтаксичні відношення утворюються в результаті перегруповання синтаксичних залежностей та сигналізують про семантичне ускладнення структури базового речення. Адвербіальні вторинні синтаксеми представляють у згорнутому вигляді інше семантично елементарне речення та виражають значення часу, причини, умови, мети та допустовості” [16]. Модальні синтаксеми передають ставлення мовця до висловлюваного. У традиційній граматиці на позначення модальних синтаксем послуговуються терміном вставні слова [24, с. 245–250]. Проте І. Вихованець надає їм статусу модальних синтаксем [9, с. 265]

Поєднання кількох субстанційних значень у простих семантично неелементарних реченнях утворює складні субстанційні синтаксеми.

Отже, мовознавча думка стосовно синтаксичної організації речення пройшла кілька етапів становлення (логіко-граматичний, формальний,

традиційний), що привело до формування на порубіжжі ХХ-ХХІ ст. функційно-категорійного підходу до виокремлення власне-членів речення у формально-граматичному аспекті та синтаксем у семантико-синтаксичному аспекті. На сучасному етапі до головних членів уналежнюють головний член односкладного речення та підмет і присудок у двоскладному реченні. Підмет та присудок становлять предикативний центр речення та його мінімальну структурну схему. Другорядними власне-членами речення вважають прислівні поширювачі: валентно зумовлені та валентно не зумовлені; детермінанти і дуплексиви. Синтаксемами є мінімальні синтаксичні одиниці, що виконують певні семантико-синтаксичні функції та виділення яких пов'язане з семантико-синтаксичними відношеннями в реченні. Виділяють первинні предикатні та субстанційні синтаксеми і вторинні синтаксеми.

РОЗДІЛ 2

ТИПОЛОГІЯ ПРОСТИХ ДВОСКЛАДНИХ НЕУСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ У ТВОРАХ ВОЛОДИМИРА ЛИСА “СТОЛІТТЯ ЯКОВА” І “СТАРА ХОЛЕРА”

У ХХІ ст. українські мовознавці активно досліджують синтаксису мови того чи того письменника. Своєрідність вивчення вживання синтаксичних конструкцій в ідіостилях відомих письменників відбито в працях Н. Гуйванюк, А. Іваницького, І. Ковтунова, М. Лук'янченка, Н. Слухай, І. Уздиган та ін.

Серед письменників, твори яких вирізняються індивідуальними оригінальними рисами, використанням різних синтаксичних та мовнопоетичних засобів, постає сучасний митець слова – Володимир Лис. Творчий доробок письменника вивчали такі вчені, як І. Ніколаєнко, Л. Спанатій, Л. Пулатова, А. Яворський. Проте здобутки дослідників мови творів Володимира Лиса пов'язані переважно з вивченням лексикосемантичних та стилістичних особливостей літературного матеріалу письменника. До актуальних проблем сучасного синтаксису належить дослідження простих двоскладних реченнєвих конструкцій на формально-граматичному та семантико-синтаксичному рівнях.

У цій роботі аналізуємо двоскладні прості неускладнені речення в романах Володимира Лиса “Століття Якова” та “Стара холера”.

Аналіз фактичного матеріалу, дібраного з названих романів Володимира Лиса, свідчить про використання письменником різних за структурою простих речень: односкладних, двоскладних непоширених та двоскладних поширених. У теоретичному розділі зазначено, що на сучасному етапі розвитку вчення про члени речення розрізняють власне-члени речення, виокремлювані у формально-граматичному аспекті, та синтаксеми, вичленовувані в семантико-синтаксичному аспекті.

2.1. Прості двоскладні мінімальні речення

Двоскладні семантично мінімальні речення є активно вживаними реченнєвими одиницями в творах “Стара холера” та “Століття Якова”.

Під семантично мінімальними реченнями розуміємо речення, що складаються з двох компонентів – головних членів: підмета та присудка. Вони непоширені та неускладнені, але можуть вміщувати в своєму складі слова-морфеми [9].

Головні члени речення – підмет і присудок – поєднуються предикативним зв’язком, що має власну форму – координацію. Координація поєднує форми узгодження та керування, що виступають різноспрямованими синтаксичними чинниками [9, с. 216].

Класифікація типів підметів та присудків у формально-граматичному аспекті як власне-членів речення збігається з традиційним поглядом на типологію головних членів, але в новій граматиці вона більш розширена та удосконалена. У семантико-синтаксичному аспекті підмет і присудок розглядаємо як суб’єкт та предикат дії, стану, ознаки, кількості.

2.1.1. Типи і засоби вираження підметів

Як уже йшлося в першому розділі роботи, підмети бувають простими і складеними. У семантико-синтаксичній структурі речення підметові відповідає первинна синтаксема зі значенням суб’єкта дії, процесу, стану, ознаки, кількості.

У романах “Століття Якова” і “Стара холера” найпродуктивніше письменник використовує простий номінативний підмет. Переважно прості номінативні підмети виражені власне іменниками в називному відмінку. Найчастіше серед власне іменників вживані антропоніми, що позначають особові імена людей: *Яків мовчав* [СЯ, с. 33], *Яків спинився* [СЯ, с. 77], *Спинився й Петро* [СЯ, с. 41], *І Улянка пішла* [СЯ, с. 41],

Оленка зойкнула [СЯ, с. 86], *Ростислав* засміявся [СЯ, с. 86], *Адам* же злякався [42, с. 14], *Роман* реготнув [42, с. 15], *Кшиштоф* нахмурився [СЯ, с. 201], *Олька* постриже [СЯ, с. 41], *Адам* збентежився [42, с. 68]; *Танцювала Єва* [42, с. 32]; *Тиміш* посміхнувся [42, с. 35]; *Адам* озирнувся [42, с. 63] тощо. Широко використовує письменник в ролі підмета і загальні назви істот – осіб та тварин: *Падає солдат* [43, с. 168], *Чоловіки* засміялися [42, с. 13], *Чоловік* умовкає [43, с. 217], *То пан* оцініл? [43, с. 101], *Кінь і поніс* [43, с. 97], *Цвіркун* стих [43, с. 176]; а також назви неістот – конкретних предметів: *Серце* йокнуло [43, с. 193], *Машина* від'їжджає [43, с. 203], *Записка* лишилася [43, с. 92], *Човен* такий? [43, с. 103], *Цьвохкають кулі* [43, с. 168], *Машина* рушила [42, с. 170], *Трясуться руки* [42, с. 120]. Значно рідше трапляються в ролі підметів у розгляданих реченнях назви явищ природи та абстрактних понять: *Посилювалася хуртовина* [43, с. 197], *Весілля* спинилося [43, с. 39], *Душа* болить [43, с. 71], *Дивна то була гонка* [43, с. 74], *Хилитався світ* [43, с. 90], *Прийшло диво* [43, с. 184], *Зависає мовчанка* [43, с. 214] тощо.

Значна кількість двоскладних мінімальних речень вживається в тексті романів у вигляді слів автора поряд із прямою мовою (ПМ): ПМ ...сказав *Яків* [43, с. 39], *Яків* не витримує... ПМ [43, с. 47], ПМ...каже *Улянка* [43, с. 48], ПМ...сміється *капітан* [43, с. 69], ПМ...сказав *Омелян* [42, с. 12], ПМ...видав *Роман* [42, с. 12], ПМ... сказав *Тиміш* [42, с. 7]; ПМ... сказав *Степашко* [43, с. 145], ПМ...сказала *Леся* [43, с. 150], ПМ...сказав *Роман* [43, с. 26]. тощо. У таких реченнях підмет здебільшого простий номінативний, виражений іменником у називному відмінку.

Поширеним у мінімальних двоскладних реченнях є використання простих підметів, виражених займенниковими іменниками. Зазвичай це особові займенники: *Я* принесу [43, с. 51], *Я* не жартую [43, с. 111], *Ми* будем чекати [43, с. 137], *Ти* смотри [43, с. 26], *Ви* хочете сказати [43, с. 133], *Він* вийшов [43, с. 96], *Він* і порятував [43, с. 17], *Вона* дивилася [43, с. 76], *Але вона* зрозуміла [43, с. 81], *І вони* пішли [43, с. 76], *Він* дивився [42, с. 7]; рідше –

неозначені та питальні займенники: *Та щось же затривожило* [43, с. 71], *Щось змінилося* [43, с. 90], *І ще хтось стояв* [43, с. 176], *А хто не розкажує* [43, с. 181], *Хтось крикнув* [42, с. 34] та ін.

У тексті романів наявні прості елементарні речення з особливою формою підмета, що виражений родовим відмінком власне іменника або займенникового іменника. Такий підмет у науковій літературі називають генітивним: [19, с. 8]: *Та пострілу не було* [43, с. 55], *Али й штирбох не набереється* [43, с. 175], *Їх було четверо* [42, с. 7], *Відповіді не було* [42, с. 32].

Крім іменників, підмет в романах буває виражений словами інших частин мови, транспонованими у сферу підмета, зокрема субстантивованими займенниковими прикметниками: *Це не має значення* [43, с. 85]; *То є правда?* [43, с. 140]; *Гірше було инше* [43, с. 158]; *Не витримує котрийсь* [43, с. 168]; *Кождий хоче жити* [43, с. 182], *Той мовчить* [43, с. 179] та інші; субстантивованими порядковими прикметниками: *Дев'яносто п'ятий іде* [43, с. 25]; субстантивованими числівниками: *Світяться обоє* [43, с. 52], *Обоє просимо* [43, с. 135], *Десятка два виходять* [43, с. 142], *Обоє порадіють* [42, с. 114]. Такі слова, зміщуючись у позицію підмета, набувають предметної семантики.

Трапилося речення з підметом, що пройшов процес трансформації із префіксальної частини слова в слово, що субстантивувалось і набуло формально-граматичних ознак підмета та семантико-синтаксичних ознак суб'єкта: *А тут – мікро* [43, с. 175].

Прості номінативні підмети в романах можуть бути виражені лексикалізованим сполученням слів: *Кшиштоф Собеський зареготав* [43, с. 125]; фразеологізмами: *Дурне діло не хитре* [43, с. 22], *Їхнє діло маленьке* [43, с. 31]. Такі сполучення є усталеними і містять синтетичне значення. У семантико-синтаксичному аспекті подібні підмети позначають первинну суб'єктну синтаксему дії, ознаки, що визначається за предикатом.

Як показує аналіз фактичного матеріалу, у простих елементарних двоскладних реченнях Володимир Лис частіше використовує прості підмети,

аніж складені. Складені підмети в романах зазвичай репрезентовані синтаксично нерозкладними словосполученнями з кількісним значенням: *Десятка два виходять* [43, с. 142], *То й збереглося три карточки* [43, с. 199], *Вийшли сотні дві чоловіків* [43, с. 165], *Двоє хлопаків косували оком* [43, с. 51], *Четверо їх приходило* [43, с. 177], *Три пропущені дзвінки* [43, с. 114].

Такі підмети виражені сполукою іменника з числівником та співвідносяться з суб'єктною синтаксею. Зрідка трапляються складні підмети зі значенням приблизної кількості, виражені сполученням іменника з числівником: *Горіло кілька хат* [43, с. 154]; підмети зі значенням сукупності, виражені іменником із займенниковим прикметником: *Все ж село сміятиметься* [42, с. 15]. Подеколи трапляються речення, у яких наявний складений підмет із значенням сумісності, виражений займенниковим іменником з іменником в орудному відмінку: *Ну, ми тож гульнули з хлопцями* [43, с. 73].

Інколи письменник послуговується складеними підметами, що виражені сполученнями з метафоричним значенням: *Цілі фонтани крові* [43, с. 172], *Страшна тиша тиш* [43, с. 180]. Такі підмети виступають суб'єктивними синтаксемами у семантико-синтаксичному аспекті.

В аналізованих романах використано підмет, який у формально-граматичному аспекті представлений власне-членом речення, що виражений цілою предикативною частиною: *Як далі буде – то вже їхнє діло* [42, с. 14].

Отже, підмет у простих мінімальних двоскладних реченнях в аналізованих романах здебільшого репрезентований номінативним різновидом, виражений переважно іменником, рідше субстантивованими словами та лексикалізованими сполученнями слів. Простих інфінітивних підметів у двокомпонентних простих реченнях не виявлено. Володимир Лис рідко використовує складену форму підмета, серед таких трапляються підмети зі значенням кількості, приблизної кількості, сукупності, сумісності та виражені сполученнями з метафоричним значенням. У семантико-синтаксичному аспекті підмет виступає первинною суб'єктною синтаксею.

2.1.2. Типи і засоби вираження присудка

Присудок є головним реченнєвотвірним членом речення. Саме він зумовлює змістовий склад речення. У новітній граматиці потрактування присудка дещо ширше, ніж у традиційній: виділено нульовий простий дієслівний присудок, складений інфінітивний і прислівниковий присудки та складний присудок.

У романах Володимира Лиса “Століття Якова” та “Стара холера” найширше вживані експліцитно виявлені прості дієслівні присудки, виражені дієвідмінюваною формою дієслова та співвіднесені з предикатними синтаксемами:

1) локативної дії: *І вони пішли* [43, с. 76], *І Улянка пішла* [43, с. 41], *І вона пішла* [43, с. 84], *Я йшов* [43, с. 81], *Я йду* [43, с. 142], *Він вийшов* [43, с. 96], *Чи ти не перейдеш?* [43, с. 91], *Колона рушила* [43, с. 140], *Спинився й Петро* [43, с. 41], *Але Яків не відступив* [43, с. 116], *Він захитався* [43, с. 89], *Яків поворухнувся* [43, с. 176], *Ніна метушиться* [43, с. 14], *Я принесу* [43, с. 51]; *Машина рушила* [42, с. 170]; *Танцювала Єва* [42, с. 32];

2) мовленнєвої діяльності: *А ви будете сваритися?* [43, с. 60], *І Улянка сказала* [43, с. 40], *І він заговорив* [43, с. 89], *Яків покликав* [43, с. 60], *Оленка зойкнула* [43, с. 86], *Ви дивуєтесь?* [43, с. 83], *Він пообіцяв* [43, с. 138], *Сказав Омелян* [42, с. 12];

3) інтелектуальної діяльності: *А я подумала* [43, с. 64], *Але вона зрозуміла* [43, с. 81], *Я не помиляюся?* [43, с. 82];

4) стану: *Ми будем чекати* [43, с. 137], *Яків мовчав* [43, с. 33], *Яків промовчав* [43, с. 106], *Та щось же затривожило* [43, с. 71], *Яків отямився* [43, с. 73], *Яків отямлюється* [43, с. 220], *Стояла Неоніла* [43, с. 91], *Вони помовчали* [42, с. 154];

5) фізіологічних та психічних процесів: *І він таки поцілував* [43, с. 82], *Спокушала вона* [43, с. 91], ПМ... *видихнула Оленка* [43, с. 85], *Ростислав засміявся* [43, с. 86], *Яків таки усміхнувся* [43, с. 176], ПМ... *сміється Ніна*

[43, с. 94], *Я не виступатиму* [43, с. 217], *Яків пополотнів* [43, с. 170], *Вона не захвилювалася* [43, с. 92], *Адам же злякався* [42, с. 14], *Адам збентежився* [42, с. 68];

б) фізичних дій: *І він стрельнув* [43, с. 89];

7) сприйняття: *Він не чув* [43, с. 39].

Найчастіше трапляються предикати мовленнєвої та інтелектуальної діяльності, вони переважно вживані в словах автора, що супроводжують пряму мову: ПМ... *сказав Федот* [43, с. 40], ПМ... *сказав Яків* [43, с. 39], ПМ...*сказала вона* [43, с. 45], ПМ... *одказав Яків* [43, с. 82], ПМ... *зашептала вона* [43, с. 57], ПМ... *прохрипів Яків* [43, с. 89], ПМ... *відповів Яків* [43, с. 91], ПМ... *спитала мати* [43, с. 38], ПМ... *спитав земляк* [43, с. 73], ПМ... *спитав Прокіп* [43, с. 77], ПМ... *підказує Оленка* [43, с. 71], ПМ... *читала Ніна* [43, с. 93], ПМ... *здивувався Прокіп* [43, с. 75], ПМ... *чокається Яків* [43, с. 94], ПМ... *думає Яків* [43, с. 58], ПМ... *подумав Яків* [43, с. 78], ПМ...*здогадалася Оленка* [43, с. 85], ПМ...*сказала Леся* [42, с. 150].

У розгляданих творах уживані прості присудки, виражені фразеологізмами або фразеологізованими сполученнями слів, що в семантико-синтаксичному аспекті співвідносні з предикатами стану: *Кінь бився в конвульсіях* [43, с. 138]; процесуальними предикатами: *Вискалив зуби Платон* [42, с. 14]; *І він прийняв рішення* [43, с. 157]; *Це не має значення* [43, с. 85].

Зрідка письменник використовує в текстах аналізованих романів мінімальні двоскладні речення, формовані простими ускладненими дієслівними присудками, що виражені:

1) повторюваною формою того самого дієслова, вони здебільшого співвідносяться з первинними синтаксемами фізичної дії: *Він теше і теше* [43, с. 47];

2) дієсловами-синонімами та співвіднесені з синтаксемами мовленнєвої діяльності: *...сказала-проспівала Оленка* [43, с. 52];

3) дієсловами підсиленими часткою: *Він аж скрикнув* [43, с. 206], *Яків аж злякався* [43, с. 26], *Єва аж спинилася* [42, с. 36].

Лексично не виражені (нульові) прості дієслівні присудки письменник використовує спорадично: *І ось він тут* [43, с. 124], *А батько де?* [43, с. 47].

Вигуково-дієслівних присудків, виражених транспонованими в дієслівну сферу вигуками, в мінімальних простих двоскладних реченнях у текстах аналізованих романів не виявлено.

Широко в текстах розгляданих романів репрезентовані в двокомпонентних простих двоскладних реченнях складені іменні присудки. Найчастіше в ролі допоміжного компонента в них письменник використовує власне-зв'язку *бути* у формі минулого та теперішнього часу: *То було покарання* [43, с. 85], *Вона була “синьою панчохою”* [43, с. 186], *То є правда?* [43, с. 140], *Вона була дівчиною* [42, с. 140]. Відзначимо, що в теперішньому часі ця зв'язка зазвичай імплікована: *Пан ревниий?* [43, с. 81], *Та ж вона гордячка* [42, с. 14], *А я ж не комашка* [42, с. 78].

У функції іменної частини письменник здебільшого вживає:
1) прикметники: *То діло не шутєйне* [42, с. 14], *Він не безрідний* [43, с. 125], *Ти ж мій* [43, с. 57]; *Спалах перший* [42, с. 31], *Спалах другий* [42, с. 32];
2) іменники: *Час – мука* [43, с. 115]; *Це візитівка* [42, с. 95]; 3) числівники: *Їх було четверо* [42, с. 7]; 4) зрідка фразеологізми: *Пан улан був геть збитий з пантелику* [43, с. 82]

Складені іменні присудки найчастіше у семантико-синтаксичній структурі реченні позначають предиката:

- 1) якості (квалітативного предиката): *І я покараний* [43, с. 161];
- 2) кількості (квантитативного предиката): *Він сам* [43, с. 72];
- 3) кваліфікативного стану: *Кавалерист я* [43, с. 165], *Пані єстем полька* [43, с. 153];
- 4) фізичного стану: *Ти живий?* [43, с. 75], *Та болголова не вбитий* [43, с. 167].

Складені дієслівні присудки в мінімальних двоскладних реченнях Володимир Лис використовує рідко. Допоміжний компонент у них зазвичай виражений дієсловами з:

1) фазовою семантикою: *Перестали тиснути лещата* [43, с. 188]; *Ліза почала сердитися* [42, с. 114]; *Стали бити дрижаки* [42, с. 136]; *Єва лишилася сидіти на березі* [42, с. 7];

2) модальною семантикою: *Чи може кінь любити?* [43, с. 102], *Ви хочете сказати* [43, с. 133], *Ти мушиш жити* [43, с. 160], *Кождий хоче жити* [43, с. 182], *Ліза хотіла таки збрехати* [42, с. 114], *А він мусив бути* [42, с. 136], *Я не хотіла тривожити* [42, с. 114].

Дуже рідко в ролі допоміжного компонента письменник використовує модальні прикметники: *Ну й Жуков радий старатися* [43, с. 170].

Складені прислівникові присудки Володимир Лис використовує спорадично. Нам трапилося лише кілька мінімальних двоскладних речень з таким присудком: *Автомати наготові* [43, с. 170].

Інфінітивних присудків у мінімальних простих двоскладних реченнях у текстах романів “Століття Якова” і “Стара холера” не виявлено. Так само не трапилося в досліджуваному матеріалові складних присудків.

Отже, присудки в аналізованому доробку Володимира Лиса зазвичай є простими дієслівними, виражені синтетичними та аналітичними формами дієслів, фразеологічними зворотами та усталеними сполученнями слів. Прості ускладнені присудки вживані рідко і становлять собою повторювану форму того самого дієслова, присудок ускладнений підсилювальною часткою чи дві однакові форми синонімічних дієслів. Серед складених присудків найчастіше письменник використовує іменні, значно рідше дієслівні. З-поміж складених дієслівних присудків переважають ті, що містять усвоєму складі допоміжні компоненти з модальною семантикою. Складені прислівникові присудки трапляються спорадично. Складені інфінітивні та складні присудки у мінімальних простих двоскладних реченнях у текстах романів “Століття Якова” і “Стара холера” не вживані.

2.2. Трикомпонентні двоскладні речення

Трикомпонентні двоскладні речення містять два головних члени: підмет та присудок і один залежний експлікований компонент. Цим компонентом у формально-граматичному аспекті може виступати поширювач: прислівний валентно зумовлений, прислівний валентно не зумовлений, приреченнєвий. Дуплексивів у трикомпонентних реченнях в аналізованих творах виявлено не було. У семантико-синтаксичному аспекті власне-членам речення співвідносні первинні та вторинні синтаксеми.

Підмети в трикомпонентних неускладнених реченнях зазвичай прості номінативні, виражені іменниками: *Іще **хтось** стояв* [43, с. 176], *Далеко-далеко **вода** темніла* [43, с. 205]; субстантивованими словами: *Йому йшов **дев'яностосемій*** [43, с. 184], *Той із солтисом **дружить*** [43, с. 47], *Оте “із нас” змусило **посміхнутися*** [42, с. 13].

У трикомпонентних двоскладних неускладнених реченнях виділено простий інфінітивний підмет: *Думати так було **втішно*** [42, с. 18], що виступає первинною суб'єктною синтаксемою процесу, а також складені підмети, виражені сполученнями слів із значенням вибіркової: *Котрийсь із них те **вимовив*** [42, с. 12] та інші. Такі підмети співвідносні з суб'єктною синтаксемою.

Присудки в розгляданих реченнях здебільшого прості дієслівні, виражені дієвідмінюваними дієсловами: *Яків мовчки **сплюнув*** [43, с. 146], *Ніна й **прочитала** листа* [4, с. 93]; *Сердито **сказав** Яків* [43, с. 190]; *Нахилившись **спитав** Яків* [43, с. 195] *Яків **розвернув** коня* [43, с. 138]; рідше фразеологічними сполученнями: *Ходором **ходила** стареча рука* [43, с. 195], *Вартовий **віддає** честь капітану* [43, с. 70], *Омелян тоді **витрищив** очиська* [42, с. 24], *Ти мені **зуби не заговорюй*** [42, с. 7]. Іноді такі присудки ускладнені порівняльними частками: *Капітан щось **наче** згадував* [43, с. 165]; *Ноги **як** прикипіли до землі* [43, с. 194] тощо.

Зафіксовано простий нульовий присудок: *Людка в другім селі* [43, с. 45]; складені дієслівні присудки: *Та Зося сама почала розпитувати* [43, с. 144]; *Яків не зміг стримати зітхання* [43, с. 186], *Оте “із нас” змусило посміхнутися* [42, с. 13], *Щось він пробував пригадати* [42, с. 15] тощо; складені іменні присудки: *Автомати-то наші порожні* [43, с. 171], складні присудки: *Першою озвалася Єва* [42, с. 170] – *Єва озвалася* та *Єва була першою*.

Другорядні власне члени речення в розгляданих конструкціях представлені прислівними валентно зумовленими й валентно не зумовленими поширювачами та детермінантами. Серед прислівних валентно зумовлених власне членів речення найчастіше вживані компоненти, виражені відмінковими та прийменниково-відмінковими формами власне іменників: *Цікавість пересилила страх* [43, с. 163]; *Яків шукає слова* [4, с. 200], *То я дохторку покличу* [43, с. 18], *Яків сказав правду* [43, с. 139]; *Горох він луцить* [42, с. 12], *Порушив тишу Омелян* [42, с. 13], *Вона почула вигук* [42, с. 50]; *Адам почував потилицю* [42, с. 7]; займенникових іменників: *Ніхто її не силував* [43, с. 40]; *Дівчина подивилася на нього* [4, с. 41]; *Я ж про тебе й думав* [43, с. 42]; *І пострижу вас я* [43, с. 51]; *Я його впросив* [43, с. 91]; *Ніна й прочитала листа* [43, с. 93]; *Та й Уляся до нього горнеться* [43, с. 22], *Думка його здивувала* [42, с. 173] тощо. Такі компонентни зумовлені валентністю дієслова і пов'язані з ним формою керування.

У семантико-синтаксичній структурі речення подібним власне-членам речення здебільшого відповідають об'єктні синтаксеми, що є другими за значимістю, після суб'єкта, у формуванні семантичної структури речення: *сказав (що?) правду, покличу (кого?) дохторку, не силував (кого?) її, подивилася (на кого?) на нього, думав (про кого?) про неї, прочитала (що?) листа* тощо. Серед спеціалізованих морфологічних засобів вираження категорії об'єктності переважають знахідний відмінок, а ще трапляється родовий відмінок.

Семантична об'єктна валентність предикатів дії, стану, процесу виявляє себе у різних валентних значеннях, що зумовлюють [17].: об'єкт подолання

пересилила (що?) **страх**; об'єкт трудових процесів – *лущить* (що?) **горіх**, *пострижу* (кого?) **вас**; об'єкт руйнування (метафоричного): *порушив* (що?) **тишу**; об'єкт активного вияву ставлення *не силував* (кого?) **її**; об'єкт інтелектуальної діяльності: *сказав* (що?) **правду**, *думав* (про кого?) **про тебе**; об'єкт сприймання *подивилася* (на кого?) **на нього** тощо.

Володимир Лис не так широко, але досить часто використовує валентно зумовлені поширювачі, що відповідають просторовим синтаксемам. Вибір залежного компонента зумовлений дієслівним значенням, що передбачає:

1) місце дії: *Тут ми будемо ночувати...*[43, с. 41], *За вікном стоїть Улянка* [43, с. 68], *Ганя потопталася на місці* [43, с. 205], *На коні сиділа Улянка* [43, с. 41], *Оленка сідає поруч* [43, с. 71], *Котиться по схилу відерце* [43, с. 168], *Кім спинився за порогом* [43, с. 13], *Ліза побродила по бутиках* [42, с. 140];

2) напрямок руху: *Світ кудись поплив* [43, с. 11], *Яків заходить до хати* [43, с. 13], *Падає на землю ніж* [43, с. 13], *Вона зістрибнула на землю* [43, с. 41], *Яків побіг далі* [43, с. 55], *Хлопець рушив на нього* [43, с. 78], *За пліт сон одійшов* [43, с. 95], *Вони виходять на двір* [43, с. 213], *Варка аж назад відступилися* [42, с. 24], *Він підкрався до вікна* [42, с. 87];

3) шлях руху: *Прокотився тілом холодок* [43, с. 26].

Просторові синтаксеми, крім відмінкових чи прийменниково-відмінкових форм іменника, бувають виражені прислівниками: *поплив* (куди?) **кудись**, *побіг* (куди?) **далі**, *сідає* (де?) **поруч**, *відступилася* (куди?) **назад**.

З-поміж аналізованих речень рідше трапляються речення з валентно зумовленими поширювачами з інструментальним значенням, що виражені орудним відмінком іменника: *Яків похитав головою* [4, с. 127], *Капітан змахнув рукою...* [4, с. 165], *Аж спаснула руками Євка* [42, с. 26] тощо.

Так само рідко трапляються речення з валентно зумовленим прислівним компонентом з адресатним значенням: *Я тобі напишу* [43, с. 61], *Та й допомогли ви-те нам* [43, с. 205]. Для функціонування адресатної синтаксеми потрібен предикат дії, що вказує на спрямування дії до особи або іншої істоти: *напишу*

(кому?) *тобі*, *помагали* (кому?) *нам*. Морфологічним засобом адресатної синтаксеми виступає давальний відмінок.

Прислівні валентно не зумовлені поширювачі переважно пояснюють підмет. Вони виражені зазвичай прикметниками та поєднані з іменником-підметом формою узгодження: ...сказав *Неонілін* *батько* [43, с. 91], *Просіюється осінній* *світанок* [43, с. 95], *Гримнули вхідні* *двері* [43, с. 205], ...*кричав лютий-прелютий* *Яків* [43, с. 76]; зрідка – прийменниково-відмінковими формами іменника та поєднані з опорним іменником-підметом формою прийменниково-відмінкового прилягання: *Сніг під ногами* *скрипів* [43, с. 96]. У семантико-синтаксичній структурі речення вони позначають вторинні атрибутивні синтаксеми.

Так само вторинними атрибутивними синтаксемами є прислівні валентно не зумовлені компоненти, що поширюють дієслово-присудок: *Вона густо* *почервоніла* [43, с. 63], *Вона казала тихо* [43, с. 85], *Тихо шумів ліс* [43, с. 91], *Прокіп трохи* *знітився* [43, с. 73], *Воєнний зирнув пронизливо* [43, с. 145], *Блузочка як важко* *розстібалася* [43, с. 27], *Яків посміхнувся з хитринкою* [43, с. 204], *Задумливо* *мовив Кишиштоф* [43, с. 202], *Параска спитала схарпуджено* [43, с. 154], *Зосечка жваво* *оглянулася* [43, с. 146], *Щиро* *признається Яків* [43, с. 144], *Яків вирушає пішки* [43, с. 142], *Тихо* *сказав Адам* [42, с. 23], *Єва дрібно-дрібно* *засміялася* [42, с. 27] тощо. Такі члени речення характеризують дію, процес або стан за способом реалізації або мірою вияву та виражені означальними прислівниками способу дії або міри і ступеня. З опорним дієсловом поєднані формою прилягання.

Приреченнєві другорядні члени речення, виявлені в аналізованому романі Володимира Лиса, співвідносні з вторинними адverbіальними синтаксемами:

1) місця: *Над табором* *чупіла ніч* [43, с. 164], *Він озирнувся біля дверей* [42, с. 52];

2) мети: *Сама попросилася направити* [43, с. 185];

3) часу: *У війну то буде...* [43, с. 35], *Тоді стояла зима* [43, с. 54], *Оленка вернулася пізнього вечора* [43, с. 60], *Я тоді не хотів* [43, с. 81], *А Зоська вже коло порогу обернулася* [43, с. 136], *...казав тоді Адам* [42, с. 129];

4) причини: *Він аж стерп з несподіванки* [43, с. 31], *Він здригнувся з несподіванки* [43, с. 57], *На крик вибігла свекруха* [43, с. 136], *Аж голова з незвички попливла* [43, с. 188];

5) умови: *Я піду тільки з Улянкою* [43, с. 40], *А ввечером він уже майже не бачив* [43, с. 45], *Вона поїде зі мною* [43, с. 85] тощо.

Здебільшого письменник послуговується у трикомпонентних простих реченнях детермінантами місця та часу.

Отже, у трикомпонентних двоскладних реченнях в аналізованих романах Володимир Лис частіше використовує другорядні власне-члени речення, що є прислівними валентно зумовленими поширювачами, співвідносними з об'єктними синтаксемами. Прислівні валентно зумовлені поширювачі з просторовим значенням не часто вживані, а з інструментальним та адресатним значенням є ще рідше вживаними. Частіше письменник використовує валентно не зумовлені поширювачі для характеристики дії або процесу. Не є продуктивним використання детермінантів, але ті, що наявні, представлені у різних адвербіальних типах. Використання дуплексивів не властиве для трикомпонентних речень.

2.3. Чотирикомпонентні двоскладні речення

Чотирикомпонентними двоскладними називаємо речення, що містять, крім предикативного центру, два залежних реалізованих компоненти, котрі можуть стосуватись підмета, присудка, іншого поширювача або всього предикативного центру.

Підмети в чотирикомпонентних реченнях представлені простими номінативними, вираженими різними іменними частинами мови та складеними формами, що зазвичай виражені семантично нерозкладними сполученнями

слів: *Кім* швендяє за ним до хати [43, с. 12], *Другий* приїхав через тиждень на машині [43, с. 82], *Улянка* зустріла їх жартами [43, с. 137], *Тепля хвиля вдячності* залила його [43, с. 93].

Із-поміж присудків у чотирикомпонентних двоскладних неускладнених реченнях виділяємо прості дієслівні, складені дієслівні та іменні: *Пташеня мале горнулося* до нього [43, с. 32], *Вона спробує* для нього *дістати* прощення [43, с. 43], *Зося ж розлюченою тигрицею продовжувала дряпатися* [43, с. 136], *Його тіло стало враз немов заморожене* [43, с. 29]. Виявлено також простий дієслівний присудок, виражений формою давноминулого часу: *Він уже був встав* з постелі [43, с. 38].

У чотирикомпонентних реченнях трапляються складні (подвійні) присудки. Такі присудки поєднують дві форми дієслів, що позначають одночасні дії та зумовлюють подвійний предикативний зв'язок [9, с.214]: *Дівчата попалися люксові* [43, с. 73], *Зося із закаменілим обличчям вийшла на вулицю* [43, с. 154]. Із підметами відповідно *дівчата* й *Зося* поєднано два присудкові компоненти: дієслівні компоненти *попалися* й *вийшла* та компоненти *люксові* та *із закаменілим обличчям*, які характеризують стан суб'єктів дії.

У чотирикомпонентних реченнях Володимир Лис використовує різні типи поширювачів: прислівні та приреченнєві. Із-поміж прислівних поширювачів виявлено валентно зумовлені та валентно не зумовлені власне-члени речення. Прислівні валентно зумовлені поширювачі активно використані письменником у творах. Серед них особливо часто вживані поширювачі, співвідносні з первинними субстанційними синтаксемами об'єкта та локатива. Власне-члени речення, що позначають об'єкт дії, виражені іменниками або займенниковими іменниками, частіше у знахідному відмінку: *Як же він не знав своєї Улянки* [43, с. 29], *Той взяв його за рукав* [43, с. 36], *Він простяг до неї руки* [43, с. 41], *Він схопив її за руки* [43, с. 42], *Як спустошує його цей жар* [43, с. 58], *Яків торкає Улянку за руку* [43, с. 58], *Огортає їх обох вечір* [43, с. 71], *Яків одчинив зовнішні двері* [43, с. 79], *Він відчинив дверцята*

машини [43, с. 87], *Я навів про вас деякі довідки* [43, с. 132], *Майор простяг йому руку* [43, с. 139], *Адресу його він знає* [43, с. 139], *Перебила його мову Єва* [42, с. 27], *Яків глянув на Улянчиного чоловіка* [43, с. 55], *Коло воріт її дожидався кіт* [42, с. 62], *Адам поклав сітку на стіл* [42, с. 63], *Батько простяг її руку* [42, с. 80]. Серед предикатів, що вимагають об'єкта дії, у чотирикомпонентних двоскладних реченнях прослідковуємо предикати, що передбачають об'єкта руйнування: *перебила* (що?) *мову*, *спустошує* (кого?) *його*; об'єкта активного вияву ставлення *схопив* (кого?) *її*, *торкає* (кого?) *Улянку*; об'єкта часткового подолання *відчинив* (що?) *дверцята*, *одчинив* (що?) *двері*; об'єкта інтелектуальної діяльності: *не знав* (кого?) *Улянки*, *знає* (що?) *адресу*, об'єкта сприйняття *глянув* (на кого?) *на чоловіка* тощо. Також виявлено предикати моторики *простяг* (що?) *руку*.

У тексті аналізованих романів виявлено чотирикомпонентні конструкції із прислівними валентно зумовленими власне-членами речення, співвідносяться з первинними субстанційними локативними синтаксемами: *Адам аж знову сів на лавку* [42, с. 15]; *Над сусідською хатою здіймається димок* [43, с. 71] – двовалентні дієслова *сів*, *здіймається* зумовлюють локатив місця *здіймається* (де?) *над хатою* та локатив напрямку *сів* (куди?) *на лавку*; *Щось наче вдарило Якова в тім'я* [43, с. 73], *Вона чмокнула його в щоку* [43, с. 86] – тривалентні дієслова *вдарило*, *чмокнула*, крім суб'єкта та локатива: *вдарило* (куди?) *в тім'я*, *чмокнула* (куди?) *в щоку*, зумовлюють ще об'єкт дії: *вдарило*(кого?) *Якова*, *чмокнула* (кого?) *його*.

Виділено також ті речення, у яких частково експліковані валентно зумовлені компоненти на позначення локативних синтаксем: *І обоє з іднеє машини виходять* [43, с. 36]; *Холод відразу поповз за комір* [43, с. 38], *Вона кинулася йому на груди* [43, с. 79], *Десять кіл промчали вони довкола плацу* [43, с. 74] – чотиривалентні дієслова *виходять*, *поповз*, *кинулася*, *промчали* вимагають суб'єктну та три локативних синтаксеми на позначення вихідного пункту руху, шляху і пункту призначення руху, серед яких у реченні лише дві експліковані: суб'єкт дії *виходять*, *поповз*, *кинулася*, *промчали* (хто?) *обоє*,

холод, вона, вони та один локативний компонент: *виходять* (звідки?) *з машини*; *поповз, кинулася* (куди?) *за комір, на груди*; *промчали* (де?) *довкола плацу*.

Володимир Лис послуговується і чотирикомпонентними простими неускладненими реченнями з прислівними поширювачами, що зумовлені валентністю дієслова та співвідносні з адресатними синтаксемами: *Але ж Улянка йому вже належала...* [43, с. 37], *Скаже він пізніше поліцейському* [43, с. 37], *Яків зацідив Прокопові в пику* [43, с. 73], *Ольці його приблуда тоже помогала* [43, с. 77], *Мені скоро сімдесят стукне* [43, с. 205]. Виявлені адресатні синтаксеми позначають зазвичай осіб, виражені спеціалізованими формами давального відмінка.

Рідко автор послуговується валентно зумовленими власне-членами речення, що у семантико-синтаксичному аспекті виступають інструментальними синтаксеми. Спеціалізованим морфологічним засобом вираження таких членів речення є орудний відмінок іменника: *Улянка гукнула не своїм голосом* [43, с. 55], *Зося закричала не своїм голосом* [43, с. 136], *Роман стукнув долонею по столу* [42, с. 14]. У тексті творів інструментальні синтаксеми позначають засіб виконання дії і представлені іменниками на позначення частин тіла людини (*долонею*) або продукту роботи людських органів (*голосом*). Такі інструментальні синтаксеми можуть супроводжувати вторинні атрибутивні синтаксеми з характеризувальним значенням: *не своїм голосом*.

Із-поміж прислівних валентно не зумовлених поширювачів у зазначених романах представлені дві групи – поширювачі підмета або другорядного члена, вираженого іменником: *Вмирили рештки короткої літньої ночі* [43, с. 62], *Його переповнила дивна ніжність* [43, с. 117], *Хирлуватий Трохим упав на траву* [43, с. 181], *Казав довгий худий чоловік* [43, с. 195], *Ватяними ногами він підплентується* [43, с. 48], *Мусить же бути у вашому селі машинка* [43, с. 51], *В іншому вагоні їде напоручник* [43, с. 101], *Вона панське вино привезла* [43, с. 115], *Єва відчиняє й сінешні двері* [42, с. 60]; поширювачі

дієслова: *А вона його підло зрадила* [43, с. 89], *Над ним стиха шумів ліс* [43, с. 90], *Вона відчувала це інтуїтивно* [43, с. 123], *Кінь ще раз слабо заіржав* [43, с. 138], *І Тиміш несподівано її підтримав* [43, с. 149], *Кишиштоф уважно подивився на нього* [43, с. 202], *За Ніною несподівано навідалася Ганька* [43, с. 204], *Голос чоловіка ледь полагіднішав* [43, с. 85], *Руки в нього дрібно тремтіли* [42, с. 63]. Поширювачі до членів речення, виражених іменниками, є здебільшого прикметниками, а поширювачі дієслів – якісними прислівниками. Зрідка трапляються в тексті чотирикомпонентні речення з валентно не зумовленими поширювачами іменних компонентів, виражені прислівниками та іменниками: *Птах угорі зновика завмирає* [43, с. 59], *Зблимує вогонь у вікні сусідів* [43, с. 208]. У семантико-синтаксичному ярусі речення всім валентно не зумовленим поширювачам відповідають вторинні атрибутивні синтаксеми.

Письменник часто вводить у чотирикомпонентні речення приреченнєві поширювачі, співвідносні здебільшого з вторинними адвербіальними синтаксемами на позначення місця: *У сусідів світло вже погасло* [43, с. 38], *Щось мені заколихалося на землі...* [43, с. 52], *Біля його вуха свистіла куля* [43, с. 54], *Зблимує вогонь у вікні сусідів* [43, с. 208]; *Ми тут з хлопцями п'ємо пиво* [42, с. 152]; часу: *Отака у них розмова після любоців* [43, с. 28], *Теперка вони його не зачеплять* [43, с. 34], *Скаже він пізніше поліцейському* [43, с. 37], *Він щойно зістрибнув з коня* [43, с. 41], *Вони ж разом колись воювали* [43, с. 47], *Улянка знову його зрадила* [43, с. 55], *Одного дня Ніна принесла таки письмо* [43, с. 93], *Після вечері Параска відкликала Якова...* [43, с. 115], *Час од часу хтось скрикував уві сні* [43, с. 160], *Той чоловік приходив багацько літ тому* [42, с. 19]. Локативні компоненти зазвичай виражені прийменниково-відмінковими формами: *у сусідів, біля вуха, у вікні*. Темпоральні компоненти здебільшого виражені різними прислівниковими формами: *теперка, пізніше, знову, колись*, рідше прийменниково відмінковими формами: *після вечері*.

Рідше детермінанти співвідносні з адвербіальними синтаксемами мети: *Я піду води вип'ю* [43, с. 38], *Улянка в ліс по ведмеді пішла* [43, с. 149], *Ще три рази ходив Яків по воду* [43, с. 169], *Я для тебе роботу напатав* [42, с. 23];

причини: *Очі ті чомусь сміялися* [43, с. 60], *Саме тому я приїхала сюди* [43, с. 133], *Рипів сніг під її валянками* [43, с. 133], *Олька аж тремтіла вся од нетерплячки* [43, с. 188]. Такі компоненти переважно виражені прийменниково-відмінковою формою іменника. Чимало адвербіальних синтаксем причини трапляється з невираженою семантикою, яка розкривається в попередньому або наступному реченні у відповідному розділі.

Дуплексивів у простих двоскладних чотирикомпонентних реченнях не виявлено.

Отже, прості чотирикомпонентні двоскладні неускладнені речення є поширеними в романах Володимира Лиса. Письменник використовує типові форми простих та складених підметів та присудів, але також трапляється подвійний присудок, що характеризує суб'єкт під час певної дії. Поширеними в реченнях є прислівні валентно зумовлені поширювачі на позначення об'єкта та локатива, також поширювачі з адресатним та інструментальним значенням трапляються частіше, ніж у трикомпонентних реченнях. Серед прислівних валентно не зумовлених поширювачів крім тих, що стосуються підмета та присудка, виділяємо такі, що характеризують інший поширювач. Більшість детермінантів співвідносні з вторинними адвербіальними синтаксемами місця та часу, рідше трапляються приреченнєвики, що в семантико-синтаксичному аспекті позначають мету й причину. Дуплексивів у чотирикомпонентних реченнях не виявлено.

2.4. П'ятикомпонентні двоскладні речення

П'ятикомпонентними двоскладними неускладненими реченнями вважаємо речення, у складі яких наявні два головних члени речення та три залежні експліковані компоненти. Залежними поширювачі у формально-граматичній структурі речення можуть бути від головного члена речення, від іншого власне-члена речення та від усього предикативного центру – приреченнєві

поширювачі. У семантико-синтаксичній структурі речення вони співвідносяться з первинними субстанційними та вторинними синтаксемами.

За аналізу підметів та присудків у п'ятикомпонентних двоскладних реченнях у тексті зазначених романів виявлено вживання простих номінативних та складених підметів: *...пригадував отаманові слова Яковів батько* [43, с. 36], *Вся його злість вилилася в той удар* [43, с. 34], *Наші з Петлюрою разом за поляками до Варшави пішли* [43, с. 35], *Їх двоє купають біля річки своїх коней* [43, с. 67], *Яків пройшов усю дорогу мовчки* [43, с. 123], *П'ятеро бубенців і створили той гурт сміхоцький* [43, с. 148], переважно простих дієслівних присудків і рідше складених присудків різних типів: *У цій міській оселі таки була електрика* [43, с. 76], *І тут Яків схопив її за руку...* [43, с. 86], *Я не мав наміру спокушати вашої дочки* [43, с. 91], *Я хочу сказати щось пану майору* [43, с. 140], *Ця варятка могла і з власного весілля утекти* [43, с. 110]. У семантико-синтаксичному аспекті, підмети та присудки частіше виступають первинними суб'єктними й предикатними синтаксемами дії, рідше стану, якості, кількості.

Прислівні валентно зумовлені поширювачі вживаються часто саме з первинним об'єктним та локативним значенням. Серед валентно зумовлених власне-членів речення, співвідносні з синтаксемою з об'єктним значенням, частіше вживаються відмінкові, рідше прийменниково-відмінкові форми іменників: *"Гадості" він багато на ній перепробував* [43, с. 20], *Даремно її хапав за руку Тиміш* [43, с. 41], *Яків розмотав шматину зі свого скарбу* [43, с. 88], *Гандзю він із тих вечорниць проводжав* [43, с. 105], *А Тиміш раптом із кишені гребінець дістав* [43, с. 148], *Хтось поступово стирав рум'янець зі щік* [42, с. 130].

Інколи трапляються в цій ролі синтаксично нерозкладні сполучення слів: *У тій блискавці він побачив двох чоловіків* [43, с. 89]. Такі синтаксеми частіше стосуються неістот: *перепробував* (чого?) *"гадості"*, *хапав* (за що?) *за руку*, *розмотав* (що?) *шматину*; рідше істот: *проводжав* (кого?) *Гандзю*, *хапав* (кого?) *її*; зумовлені валентністю дієслова. Із-поміж аналізованих речень

трапляються такі, у яких дієслова-присудки мають усі валентно залежні експліковані компоненти: *перепробував* (хто?) **він** та *перепробував* (що?) “*гадості*”; *хапав* (хто?) **Тиміш**, *хапав* (кого?) **її**; *хапав* (за що?) за руку; *розмотав* (хто?) **Яків**, *розмотав* (що?) **шматину**; *стирав* (що?) **рум'янець** та *стирав* (звідки?) **зі щік**; та ті, що мають частково експліковані компоненти: дієслово *проводжав* передбачає суб'єкт дії *проводжав* (хто?) **Він**, об'єкт дії *проводжав* (кого?) **Гандзю**, імпліцитними є компоненти на позначення вихідного, кінцевого пункту руху та шляху; дієслово *дістав* передбачає поряд суб'єкт дії *дістав* (хто?) **Тиміш** та субстанційні синтаксеми на позначення об'єкт *дістав* (що?) **гребінець** та місця, що є імпліцитною синтаксемою.

У розгляданих творах Володимира Лиса вживані первинні локативні синтаксеми, що в п'ятикомпонентних реченнях виступають прислівними валентно зумовленими поширювачами. Їх ми подибуємо в реченнях, формованих дієсловами, у яких експліковані всі валентно зумовлені компоненти: *Вони стояли на малесенькій галявинці посеред гайка* [43, с. 33]; *На долоні лежить маленька срібляста мушля* [43, с. 125]; *Надворі вже лежать густі замети* [43, с. 142]; *Колючий вітер забирається під літній мундир* [43, с. 142] – двовалентні дієслова *стояв*, *лежить*, *лежать*, *забирається* передбачають суб'єкт дії (хто?) *вони*; (що?) *мушля*, *замети*, *вітер* та місце дії (де?) *на галявині*, *на долоні*, *надворі* або напрям дії (куди?) *під мундир*; *Ростислав дістав з кишені маленьку річ* [43, с. 88] – тривалентне дієслово *дістав* передбачає суб'єкт дії (хто?) *Ростислав*, об'єкт дії (що?) *річ* та місце (звідки?) *з кишені* та інші.

Первинні локативні синтаксеми виявлені також у реченнях з частково експлікованими валентно зумовленими компонентами, співвідносні з адвербіальною локативною синтаксемою: *Яків виходить з вагона у відкритий тамбур* [43, с. 101] – чотиривалентне дієслово *виходить* вимагає суб'єктну та три локативних синтаксем на позначення вихідного пункту руху, шляху руху і пункт призначення руху, серед яких три експліковані *виходить* (хто?) **Яків**, *виходить* (звідки?) **з вагона**, *виходить* (куди?) **у тамбур**, а шлях руху

імпліцитний; *Ледь з'їхав **набїк** легенький капелюшок* [43, с. 163] – валентність дієслова *з'їхав* вимагає суб'єкт дії *з'їхав* (що?) **капелюшок** та три локативні синтаксеми, серед яких експлікована лише одна *з'їхав* (куди?) **набїк**, а синтаксеми на позначення вихідного пункту руху та шляху руху є імпліцитними.

Рідко письменник використовує п'ятикомпонентні прості неускладнені речення із прислівними валентно зумовленими власне-членами речення, співвідносні з первинними адресатними синтаксемами: *Про що **всім** розповідала його тітка* [43, с. 121]. Зазвичай такі члени речення виражені займенниковими іменниками.

Невелика частотність вживання в розгляданих реченнях і прислівних валентно зумовлених власне-членів речення, що репрезентують синтаксеми з інструментальним значенням: *Капітан ударив свого коня **стеком*** [43, с. 74], *Яків затис їй рота **долонею*** [43, с. 127], *Відкриття вкрило тіло холодним **потом*** [42, с. 23]. Вони виражені іменниками в орудному відмінку.

Отже, серед прислівних валентно зумовлених поширювачів п'ятикомпонентних речень переважають власне-члени речення, співвідносні з первинними синтаксемами з об'єктним та локативним значенням.

Володимир Лис використовує в текстах розгляданих романів і п'ятикомпонентні речення з прислівними валентно не зумовленими поширювачами, що в семантико-синтаксичному аспекті позначають вторинні атрибутивні синтаксеми, які можуть стосуватися суб'єкта або предиката дії, а також поширювати інший поширювач: *Віддалені голоси долинали з **сусідського** подвір'я* [43, с. 31], *...Прокїп по плечі його **дружньо** гепнув* [43, с. 73], *Глухе німе відлуння заболіло Якову* [43, с. 92], *З його душі **високо-високо** вилетів голуб* [43, с. 93], *Свистіло у вухах **холодне колюче** повітря* [43, с. 97], *Ци часто було таке з **червоним** конем* [43, с. 103], *На тей час довкола Загорян **густо** посіялася тривога* [43, с. 150], *Мушля врізалася **боляче** їй в долоню* [43, с. 125], *У його голосі бринів **крижаний** спокій* [42, с. 96], *Довкола стояв **теплий весняний** вечір* [42, с. 34]. Зазвичай такі власне-члени речення виражені

якісними прикметники, якщо вони поширюють іменну частину мови, та прислівниками на позначення способу дії або міри та ступеня дії, якщо вони вживані для поширення дієслова.

Значно рідше в романах трапляються вторинні атрибутивні синтаксеми, виражені відмінковими формами іменників: *Вони стояли на малесенькій галявинці **посеред** гайка* [43, с. 33], *Яким був ланцюжок її незбагненої **сили**?* [43, с. 50].

Приреченневі поширювачі, що стосуються усього предикативного центру речення, можуть співвідноситись з вторинними адвербіальними синтаксемами на позначення часу та бути виражені прислівниками: ***Сьогодні** вона остаточно це зрозуміла* [43, с. 126], *Воював **тепер** Яків на гнідому коні* [43, с. 138]; прийменниково-відмінковими формами: ***Під час походу** Яків бачив його разів зо два-три* [43, с. 139], ***Через два дні** Яків одягнув уже військову форму* [43, с. 166], *Село **день за днем** усе щільніше огортала осінь* [42, с. 59] та субстантивованими словами-морфемами: *А німці українців **от-от** додому мають відпустити* [43, с. 141]. Трохи рідше трапляються власне-члени речення, співвідносні з вторинною адвербіальною синтаксемою місця та виражені прийменниково-відмінковою формою: ***На** сусідньому дворі грали троїсті музиканти* [43, с. 39]; власне відмінковою формою: ***Дорогою** вона не промовила жодного слова* [43, с. 99].

Кількісно часто вживаними є приреченневіки, що відповідають вторинним адвербіальним синтаксемам причини та зазвичай виражаються прийменниково-відмінковими формами: *Найбільше з того **признання** кпинив Прокіп* [43, с. 96], ***Від** того **скрику** ворушиться вві сні Кишитоф* [43, с. 124], *Він ухилився **від** її простягнутої **руки*** [43, с. 137], *А хтось же **на самоті** в холодній хатині і зігрітись не може* [42, с. 26], *Сердилася сама на себе **за** таку **дурницю*** [42, с. 129].

Дуплексивів у п'ятикомпонентних простих двоскладних неускладнених реченнях не виявлено.

Отже, серед п'ятикомпонентних простих двоскладних неускладнених речень кількісно багато речень з валентно зумовленими прислівними поширювачами на позначення об'єкта та локатива. Поширювачі, співвідносні з первинними синтаксемами адресату та інструменту рідко трапляються. Багато в творах валентно не зумовлених прислівних поширювачів, що введені в речення для характеристики суб'єкта, предиката дії та інших компонентів. З-поміж детермінантів більше тих, співвідносні з адвербіальними синтаксемами часу, місця та причини.

2.5. Шестикомпонентні двоскладні речення

Шестикомпонентні прості неускладнені двоскладні речення складаються з шести експлікованих компонентів, два з яких головні члени речення.

У шестикомпонентних реченнях зафіксовані прості номінативні і складені підмети та прості дієслівні і складені іменні присудки: *Роман озирнув хату їхнього товариша самотника* [42, с. 12], *Один з офіцерів давно казав Зосі про своє кохання* [43, с. 122], *Дівчина на зеленій крипі пливла через їхнє озеро* [43, с. 117], *Ви тепер повноправний громадянин великого Радянського Союзу* [43, с. 145]. Такі підмети та присудки у семантико-синтаксичній структурі речення виступають первинними суб'єктними та предикатними синтаксемами, що частіше позначають дію або стан.

Другорядні власне-члени у шестикомпонентному двоскладному неускладненому реченні у формально-граматичному аспекті представлені прислівними та приреченневими поширювачами. Прислівні валентно зумовлені поширювачі здебільшого позначають об'єкт та локатив, що у семантико-синтаксичній структурі речення співвідносні з первинними об'єктними та локативними синтаксемами: *І тоді вона висмикнула свою руку з його* [43, с. 55] – дієслово *висмикнула* позначає предикат дії та зумовлює суб'єктну синтаксему *висмикнула* (хто?) *вона*, об'єктну синтаксему *висмикнула* (що?) *руку* та локативну синтаксему *висмикнула* (звідки?), що є імпліцитною в реченні, з

його (руки); Із дівчати-пуцьверінька за дорогою хіба що п'ятірко слів під ноги висипалося [43, с. 105] – дієслово *висипалося* позначає предикат дії та зумовлює суб'єктну синтаксему *висипалося* (що?) *п'ятірко слів*, та дві локативні синтаксеми *висипалося* (звідки?) *із дівчати*, *висипалося* (куди?) *під ноги*; *На галявинку кидав білі косі відблиски місяць* [43, с. 33] – дієслово *кидав* позначає предикатну синтаксему дії та зумовлює суб'єктну синтаксему *кидав* (хто?) *місяць* та локативну синтаксему *кидав* (куди?) *на галявинку*; *За другу ручку якийсь старий з бородою тримається* [43, с. 160] – дієслово *тримається* позначає предикатну синтаксему процесу та вимагає суб'єктну синтаксему *тримається* (хто?) *старий* та об'єктну синтаксему *тримається* (за що?) *за ручку*; наявне речення з адресатною синтаксемою: *Про що всім розповідала тітка його зрадника* [43, с. 121], у якому дієслово *розповідала* позначає предикат дії та зумовлює суб'єкт дії *розповідала* (хто?) *тітка*, об'єкт дії *розповідала* (про що?) *про що* та адресат дії *розповідала* (кому?) *всім*. Морфологічними засобами вираження прислівних валентно зумовлених поширювачів на позначення об'єкта у шестикомпонентних реченнях здебільшого виступають відмінкові форми, а саме форма знахідного відмінка *чекав* (кого?) *Улянку* та на позначення локатива – прийменниково-відмінкові конструкції *висипалося* (куди?) *під ноги*; *кидав* (куди?) *на галявинку*; поширювач з адресатним значенням виражений займенниковим іменником у давальному відмінку *розповідала* (кому?) *всім*.

Прислівні валентно не зумовлені поширювачі у шестикомпонентних реченнях, співвідносні з вторинними атрибутивними синтаксемами, частіше позначають характеристику предмета, названого підметом або іншим поширювачем, вираженим іменником: *Тиха зимова ніч стояла над польським містом* [43, с. 96], *Яків подивився у її великі зеленкуваті очі* [43, с. 117], *Жахливий крик пронизав гаряче повітря цеху* [43, с. 159], *За вікном все ще стояла густа осіння нічаниця* [43, с. 176]. Зафіксовано поодинокі речення, у яких кожен із головних членів та валентно зумовлений поширювач доповнені

атрибутивними компонентами: *Радянська влада суворо дотримується соціалістичної законності* [43, с. 145].

Атрибутивні синтаксеми, що характеризують предмети, в аналізованих реченнях виражені переважно прикметниками. Набагато рідше трапляються такі синтаксеми, виражені іменниками: *А в розчиненій пащеці печі сміялася з них порожа* [42, с. 13], *Від Гнатового хутора в лісі тепер не лишилося й сліду* [43, с. 87], *Він щойно захитався біля порога своєї хати* [43, с. 11], *Роман озирнув хату їхнього товариша-самітника* [42, с. 12].

Детермінанти у шестикомпонентних простих двоскладних неускладнених реченнях представлені компонентами, співвіднесені з адвербіальними синтаксемами зі значенням причини: *Яків сам здригнувся від свого пронизливого крику* [43, с. 39]; місця: *Слово “сучко” верло на його обцілованих губах* [43, с. 31]; часу: *Він уперше подумав про дивну владу жінки* [43, с. 32], *На див’єте вони і самі часом ішли в центр* [43, с. 200]. Переважно власне-члени речення, що у семантико-синтаксичному аспекті мають адвербіальне значення, виражені прийменниково-відмінковими сполученнями.

Дуплексивів, так само як і в інших типах простих двоскладних неускладнених речень, в розглянутих конструкціях не виявлено.

Отже, в романах “Століття Якова” та “Стара холера” шестикомпонентні двоскладні речення не часто використовувалися. У них письменник переважно вживає другорядні власне-члени речення, що є прислівними валентно зумовленими поширювачами, співвідносними з первинними субстанційними об’єктними та локативними синтаксемами. Прислівні валентно зумовлені поширювачі з адресатним та інструментальним значенням вживані рідко. Здебільшого письменник використовує валентно не зумовлені поширювачі для характеристики підмета або іншого поширювача-іменника, рідше для означення дії. Не є продуктивним використання детермінантів, але більшість наявних представлені у трьох адвербіальних різновидах: причини, місця та часу. Використання дуплексивів не характерне для означених речень.

2.6. Семи- та більше компонентні двоскладні речення

У творчому доробку Володимира Лиса трапляються багатоконцентні речення, що складаються з семи та більше компонентів.

Підмети в семи- та більше компонентних реченнях прості номінативні та складені, а з-поміж присудків частіше трапляються прості дієслівні, складені іменні та дієслівні: *У ніч перед весіллям він чекав Улянку у їхньому гайку* [43, с. 33], *Та дорога від гмінної управи додому була чи не найдовшою у його житті* [43, с. 50], *Неоніла була вже замужем за якимось удівцем в сусідньому дворі* [43, с. 144], *Пан поручнік має представити батькам свою кохану жонку* [43, с. 100], *А тепер він був ладен Зоєю разом з сином високо на руках підняти* [43, с. 179]. У семантико-синтаксичному аспекті підмети та присудки є первинними суб'єктними та предикатними синтаксемами, що становлять семантичний центр висловлювання.

Прислівні валентно зумовлені поширювачі, використані письменником у творах у реченнях розгляданого типу, співвідносні з первинними субстанційними синтаксемами об'єкта, локатива, адресата та інструмента. Частіше вживані об'єктні та локативні синтаксеми, рідше інструментальні, ще рідше адресатні. У багатоконцентних реченнях може бути кілька поширювачів, зумовлених одним дієсловом і залежних від нього. У реченні *І той маленький росточок вже пустив коріння в його серці* [43, с. 33] дієслово *пустив* вимагає суб'єкта дії *пустив* (що?) *росточок* та локатива *пустив* (де?) *в серці*. Речення *То хіба я не можу юж пригостети такого пана хлопа якоюсь чаркою виборової?* [43, с. 50] містить дієслово *пригостети* як компонент складеного дієслівного присудка *не можу пригостети*, що крім суб'єкта дії, зумовлює об'єкт дії *пригостети* (кого?) *пана* та інструмент дії *пригостети* (чим?) *чаркою*. У реченні *Оленка провела його двоюрідного внука до старих розхняблених воріт* [43, с. 53] дієслово *провела* вимагає суб'єкта дії *провела* (хто?) *Оленка*, об'єкта дії *провела* (кого?) *внука* та локатива *провела* (куди?) *до воріт*. Речення *За його плечима сусідським городом чоловік його коханої гнав*

свою жінку додому [43, с. 55] представлено суб'єктом дії – *чоловік* та предикатом дії *гнав*, що виражене дієсловом з валентно зумовленим об'єктом дії *гнав* (кого?) *жінку*; шлях дії, що виражений орудним відмінком *гнав* (де?) *городом* та кінцевий пункт руху *гнав* (куди?) *додому*. У реченні *Кінь тягнеться до його рук теплими вологими губами* [43, с. 102] предикатом є власне-член речення, що зумовлює суб'єкт дії *тягнеться* (хто?) *кінь*, локатив *тягнеться* (куди?) *до рук* та інструмент дії *тягнеться* (чим?) *губами*. Речення *А тоді Зося схопила своєю ніжною ручкою лапище Якова* [43, с. 109] містить предикатну синтаксему *схопила*, суб'єктну синтаксему *схопила* (хто?) *Зося*, інструментальну синтаксему *схопила* (чим?) *ручкою* та об'єктну синтаксему *схопила* (що?) *лапище*; у реченні *Гер капітан пропонує всім українцям записуватися до особливого підрозділу доблесного верхмату* [43, с. 141] предикатом виступає дієслово *пропонує*, суб'єктом виступає іменник *пропонує* (хто?) *гер капітан*, адресатною синтаксевою іменник *пропонує* (кому?) *українцям* та об'єктною синтаксевою є інфінітивна форма дієслова *пропонує* (що?) *записуватися*.

Володимир Лис у багатоконпонентних реченнях часто послуговується прислівними валентно не зумовленими поширювачами з метою характеристики суб'єктів, об'єктів, дій та ін. Здебільшого прислівні валентно не зумовлені поширювачі виражені прикметниками або якісними прислівниками: *А над ними тоді пливла у вишині маленька кошлата хмарка* [43, с. 28], *А перед ним нестерпно тяглися страшні осінні очікування того ж весілля* [43, с. 32], *Глуху загрозу відчув Яків у тому розміреному приглушеному шумі* [43, с. 90], *Розгойдує цюю темну ніч рвучкий осінній вітер* [43, с. 106], *Хтось крутив важезні жорна думок у його бідній голові* [43, с. 126]. Рідше такі поширювачі виражені відмінковими формами іменників: *Рвучкий холодний вітер ранньої весни пронизує тіло наскрізь* [43, с. 101], *Його сценарій розігрувався за всіма правилами модерної додекафонічної симфонії* [43, с. 121]. У семантико-синтаксичній структурі речення такі прислівні поширювачі співвідносні з вторинними атрибутивними синтаксемами, що стосуються первинних

предикатної, суб'єктної та субстанційних синтаксем, також можуть характеризувати вторинні адвербіальні синтаксеми.

Детермінанти у багатокомпонентних реченнях переважно співвіднесені з вторинними адвербіальними синтаксемами на позначення темпоральних або локативних значень, рідше причинових: *Тоді блискавка вдарила в стару грушу в їхньому саду* [43, с. 110, *А в Якова невідомо чого пропала охота далі сварити цю козу-дерезу* [43, с. 52], *Тико ж у мене на печі моє чудисько зеленими очима блимкає* [42, с. 26] тощо. Виражені приреченневики здебільшого прислівниками та прийменниково-відмінковими формами іменників.

Отже, семи- та більше компонентні речення мало поширені в аналізованих романах Володимира Лиса. У складі таких речень наявні різні власне-члени речення, серед прислівних валентно зумовлених поширювачів переважають ті, що співвідносні в семантико-синтаксичному аспекті з первинними об'єктними та локативними синтаксемами, рідше трапляються інструментальні та адресатні синтаксеми. З-поміж детермінантів частіше письменник послуговується тими, що співвідносні з вторинними адвербіальними синтаксемами місця та часу, рідше причини, мети та умови. Прислівні валентно не зумовлені поширювачі здебільшого характеризують підмет та інші компоненти речення, рідше вони характеризують дієслова-присудки. Дуплексивів у багатокомпонентних реченнях не виявлено.

ВИСНОВКИ

У сучасному функційно-категорійному мовознавстві члени речення розглядають з різних аспектів: формально-граматичного, семантико-синтаксичного та комунікативного. У формально-граматичному аспекті виокремлено головні власне-члени речення – головний член в односкладних реченнях і підмет з присудком у двоскладних реченнях та другорядні власне-члени речення, з-поміж яких розрізняють поширювачі та дуплексиви. До поширювачів віднесено прислівні валентно зумовлені та валентно не зумовлені власне-члени речення та приреченнєві поширювачі (детермінанти), що пояснюють увесь предикативний центр. Дуплексиви є власне-членами речення, що поєднані зв'язком з двома різними компонентами речення, тобто подвійним зв'язком. Підмет та присудок становлять предикативний центр та мінімальну структурну схему речення, яку модифікують другорядні члени речення.

У семантико-синтаксичному аспекті власне-членам речення відповідають синтаксеми. Синтаксемами є мінімальні синтаксичні одиниці, що виконують в реченні певні семантико-синтаксичні функції та виокремлення яких пов'язане з семантико-синтаксичними відношеннями в реченнєвій конструкції. Синтаксеми класифіковано на первинні та вторинні. До первинних належать суб'єкт та предикат дії, ознаки, стану, кількості, якості, а також субстанційні локативні, об'єктні, інструментальні та адресатні синтаксеми. Вторинними є адverbіальні та атрибутивні синтаксеми. Адverbіальні синтаксеми можуть мати значення умови, причини, часу, місця, мети тощо.

Прості двоскладні речення в творах Володимира Лиса “Століття Якова” та “Стара холера” активно вживані. Письменник часто використовує двокомпонентні речення, що складаються з підмета та присудка. Значна частина таких функціонує як авторські слов у конструкції з прямою мовою. Активно вживаними у названих романах постають три- та чотирикомпонентні речення. Частотність використання п'яти- та шестикомпонентних речень

значно нижча, порівняно з реченнями з двома, трьома та чотирма компонентами. Небагато в творі речень із семи- та більше компонентами.

Двокомпонентні прості двоскладні речення мають у своєму складі лише підмет та присудок. Підмет здебільшого посідає традиційну позицію перед присудком. Він переважно є номінативним – виражений частіше іменником, рідше субстантивованими словами та лексикалізованими сполученнями слів. Простих інфінітивних підметів в аналізованих реченнях не виявлено. З-поміж складених підметів переважають підмети зі значенням кількості, приблизної кількості, сукупності, сумісності та підмети, виражені сполученнями з метафоричним значенням. У семантико-синтаксичній структурі речення підмет співвідноситься з первинною суб'єктною синтаксевою.

Присудки в двоскладних двокомпонентних реченнях переважно прості дієслівні, виражені синтетичними та аналітичними формами, фразеологічними зворотами та усталеними сполученнями слів. Не часто вживані, але наявні також прості ускладнені присудки. З-поміж складених форм письменник частіше використовує іменні присудки, рідше дієслівні, серед яких переважно вживані присудки з допоміжними компонентами модальної семантики. Складені прислівникові присудки трапляються спорадично. В аналізованому матеріалі складені інфінітивні та складні присудки в простих двоскладних двокомпонентних реченнях не трапляються. У семантико-синтаксичному аспекті присудок відповідає первинній предикатній синтаксемі, що позначає переважно дію та стан суб'єкта.

Трикомпонентні двоскладні речення являють собою структуру з двома головними членами речення та одним експлікованим залежним компонентом. Такий компонент у формально-граматичному аспекті частіше виступає прислівним валентно зумовленим поширювачем, що в семантико-синтаксичному аспекті співвідносний з первинними об'єктними або локативними, рідше з адресатними та інструментальними синтаксемами. Часто використовує письменник прислівні валентно не зумовлені поширювачі, що характеризують суб'єкт або предикат дії, процесу, стану та постають

вторинними атрибутивними синтаксемами. Дуплексиви в трикомпонентних реченнях не вживані. Детермінанти використані зрідка з локативним, причиновим, часовим, умовним та цільовим значенням.

У чотирикомпонентних двоскладних неускладнених реченнях Володимир Лис активно використовує прислівні валентно зумовлені поширювачі на позначення об'єкта та локатива. Поширювачі з адресатним та інструментальним значенням трапляються частіше, ніж у трикомпонентних реченнях. Прислівні валентно не зумовлені поширювачі, співвіднесені зі вторинними атрибутивними синтаксемами, характеризують крім суб'єкта та об'єкта ще й залежний компонент. Більшість детермінантів співвідносні з вторинними адвербіальними синтаксемами, що мають локативне та темпоральне значення, рідше трапляються приреченнєвики, що в семантико-синтаксичному аспекті співвідносні з адвербіальними синтаксемами мети й причини. Дуплексиви у чотирикомпонентних реченнях не вживані.

З-поміж п'ятикомпонентних речень вирізняються активним вживанням конструкції з валентно зумовленими прислівними поширювачами на позначення об'єкта та локатива. Значна кількість прислівних валентно не зумовлених поширювачів характеризує суб'єкт та об'єкт дії, процесу, стану тощо. Кількісно переважають детермінанти, співвідносні з адвербіальними синтаксемами часу, місця, а також детермінанти причини. Дуплексиви в п'ятикомпонентних реченнях письменник не використовує.

У шестикомпонентних реченнях письменник переважно вживає прислівні валентно зумовлені поширювачі, співвідносні з первинними субстанційними об'єктними та локативними синтаксемами. Рідко вживані прислівні валентно зумовлені поширювачі з адресатним та інструментальним значенням. Валентно не зумовлені поширювачі, співвідносні з вторинними атрибутивними синтаксемами, частіше стосуються суб'єкта та об'єкта дії або стану, рідше предиката. Детермінанти в аналізованому матеріалі вживані у невеликій кількості, вони співвідносні з вторинними адвербіальними синтаксемами в трьох значеннєвих різновидах: причини, місця та часу. Дуплексиви в

шестикомпонентних двоскладаних неускладнених реченнях письменник не використовує.

У складі семи- та більше компонентних двоскладаних неускладнених речень наявні прислівні валентно зумовлені поширювачі, що у семантико-синтаксичному аспекті співвідносні переважно з синтаксемами об'єкта та локатива, рідше трапляються інструментальні та адресатні синтаксеми. З-поміж детермінантів частіше письменник послуговується тими, що співвідносні з вторинними адвербіальними синтаксемами місця та часу. Прислівні валентно не зумовлені поширювачі у семантико-синтаксичному аспекті здебільшого характеризують суб'єкт та об'єкт дії, рідше дають характеристику предикату. Дуплексиви у багатоконпонентних реченнях не вживані.

У розгляданих простих двоскладаних неускладнених реченнях переважають прості форми підметів та присудків, складені форми теж є частовживаними та регулярно використовувани. Нетиповим та нерегулярним є використання конструкцій з простими інфінітивними підметами, складеними (подвійними) присудками, а також конструкцій з складеними прислівними та інфінітивними присудками.

У простих двоскладаних неускладнених реченнях Володимир Лис використовує зазвичай прислівні валентно зумовлені поширювачі, співвідносні з первинними субстанційними об'єктними та локативними синтаксемами, а також детермінанти, що виступають у семантико-синтаксичному структурі речення вторинними адвербіальними синтаксемами місця та часу, трохи рідше причини. Прислівні валентно не зумовлені поширювачі письменник використовує регулярно, вони співвідносні з вторинними атрибутивними синтаксемами.

У простих двоскладаних неускладнених реченнях не часто трапляються прислівні валентно зумовлені поширювачі, співвідносні з первинними субстанційними синтаксемами адресата та інструмента. Так само рідко вживані детермінанти, співвідносні з вторинними адвербіальними синтаксемами на позначення мети й умови. Використання дуплексивів не властиве у простих

двоскладних неускладнених реченнях у творах Володимира Лиса “Століття Якова” та “Стара холера”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арват Н. М. До питання про семантичну типологію простого речення. *Мовознавство*. 1972. № 2. С. 28–34.
2. Арват Н. М. Про компонентний аналіз семантичної структури простого речення. *Мовознавство*. 1976. № 4. С. 38–45.
3. Арібжанова І. Принципи моделювання простого речення *Українське мовознавство*. 2014. Вип. 1 (44). С. 42–59.
4. Арполенко Г. П., Забеліна В. П. Структурно-семантична будова речення в сучасній українській мові. Київ : Наук. думка, 1982. 132 с.
5. Бабайцева В. В. Система членов предложения в современном русском языке. Москва : Просвещение, 1988. 159 с.
6. Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2005. С. 61–72.
7. Безпояско О. К. Інфінітив у функції другорядних членів речення. *Українська мова і література в школі* 1984. № 3. С. 51–53.
8. Белошапкова В. А. Современный русский язык: Синтаксис. Москва : Высш. шк., 1977. 248 с.
9. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
10. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наук, думка, 1992. 224 с.
11. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П. Граматика української мови. Київ : Рад. шк., 1982. 209 с.
12. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ : Наук, думка, 1983. 219 с.
13. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове). Москва – Ленинград : Учпедгиз, 1947. 784 с.

14. Вінтонів М. О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви : монографія. Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2013. 327 с.
15. Волох О. Т., Чемерисов М. Т., Чернов Є. І. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вища шк., 1989. 334 с.
16. Галаган О. Вторинні субстанціальні синтаксеми у структурі речень з тривалентними дієслівними предикатами. Кіровоград : 2007 р. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2734/1/%D1%81%D1%82.%207.pdf> (дата звернення 14.12.2019)
17. Гальона Н. П. До питання про семантико-синтаксичну валентність та її різновиди. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови*: збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Випуск 5. С. 132–136.
18. Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць : монографія. Київ : Наук. думка, 1991. 192 с.
19. Горпинич В. Генітивні речення в українській мові. *Українська мова*. 2009. №3. С. 3–9.
20. Грамматика современного русского литературного языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва : Наука, 1970. 767 с.
21. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : монографія. Чернівці : Рута, 1999. 336 с.
22. Загнітко А. П. Український синтаксис (науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс): навч. посібник. У 2 х ч. Київ : ІЗМН, 1996. Ч. 1. 202 с.; Ч. 2. 240 с.
23. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ “ВКФ “БАО”, 2011. 992 с.
24. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови. Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 435 с.

25. Золотова Г. А. О регулярних реалізаціях модели предложения. *Вопросы языкознания*. 1978. № 1. С. 67–78.
26. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові. Київ : Вища школа, 1986. 167 с.
27. Іваницька Н. Л. Нариси із синтаксису української мови : посіб. Вінниця, 2011. 183 с.
28. Іваницька Н. Л. Непоширене речення в українській мові. *Українська мова і література в школі*. 1984. № 2. С. 31–35.
29. Іваницька Н. Л. Семантична структура двоскладного речення. *Українська мова і література в школі*. 1986. № 1. С. 36–41.
30. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення: Складні випадки аналізу. Київ : Вища школа, 1989. 63 с.
31. Іваницька Н. Л. Складений присудок в українській мові. Синтаксис словосполучення і простого речення. Київ : Наукова думка, 1975. 221 с
32. Іваницька Н. Л. Теоретичний синтаксис української мови. Частина перша. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2002. 169 с.
33. Іваницька Н. Л. Член речення як синтаксична категорія. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського* : зб. наук. праць. Серія : Філологія. 2000. № 2. С. 70-74.
34. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення. Київ : Вища шк., 1985. 178 с.
35. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. Київ : Либідь, 1992. 312 с.
36. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. Київ : НМКВО, 1992. 396 с.
37. Кононенко В. І. Подвійні синтаксичні зв'язки *Українська мова і література в школі*. Київ : 1975. №11. С. 31–42.
38. Костусяк Н. М. Типологія речень із модальними синтаксемами (на матеріалі творів Т. Шевченка). *Волинь філологічна: текст і контекст. Творчість Т. Шевченка: традиції і сучасність* : зб. наук. пр. /

упоряд. О. В. Яблонська. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. Вип. 18. С. 276–286.

39. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Рад. шк., 1965. 282 с.

40. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні: монографія. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2011. 672 с.

41. Кутня Г. Синтаксис сучасної української мови. Ч. I: Словосполучення та просте речення. Львів : 2013. 178 с.

42. Лис В. Стара холера. Харків : Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2018. 272 с.

43. Лис В. Століття Якова. Харків : Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2010. 240 с.

44. Ломтев Т. П. Принципы построения формулы предложения. *Науч. докл. высш. шк.: филологические науки*. 1969. № 5. С. 77–82.

45. Масицька Т. Є. Семантико-синтаксичні реченнєві відношення і синтаксичні зв'язки (на матеріалі поезій Тараса Шевченка). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : філологічні науки (Мовознавство)*. № 12 (289). 2014. С. 24–30.

46. Межов О. Г. Синтаксис словосполучення та простого речення : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 191 с.

47. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.

48. Межов О. Г. Типологія синтаксем у структурі семантично-елементарних і ускладнених простих речень. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/2711/4/typolog.pdf> (дата звернення 14.12.2019)

49. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. Київ : Наук. думка, 1966. 324 с.

50. Мірченко М. В. Односкладність, неповнота, еквівалентність простого речення. *Науковий часопис Національного педагогічного*

університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип. 7. С. 109–113.

51. Москальская О. И. Проблемы семантического моделирования в синтаксисе. *Вопросы языкознания*. 1973. № 6. С. 33–43.

52. Мухін А. М. Функціональний синтаксис. Санкт-Петербург : “Наука”, 1999. 184 с. 500

53. Плющ М. Я., Грипас О. Ю. Системна організація граматичної будови української мови. Таблиці. Схеми : навч. посіб. Київ : Видавничий дім “Слово”, 2015. 264 с.

54. Пономарьова Л. В., Бурлакова Г. Ю. Дефініції обставинних конструкцій у поглядах лінгвістів XVIII - XX століття *Культура народів Причорноморья*. 2004. № 53. С. 39–41.

55. Синтаксис словосполучення і простого речення (синтаксичні категорії і зв'язки). Київ : Наук. думка, 1975. 222 с.

56. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навч. посібник. Київ: Вища шк., 1994. 670 с.

57. Слинько І. І. Типи простих речень. *Українська мова і література в школі*. 1977. № 9. С. 51–59.

58. Степаненко М. І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення. Київ : Вид-во Українського мовно-інформаційного фонду, 1997. 216 с.

59. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис : підручник. А. К. Мойсієнко та ін. Київ : Знання, 2010. С. 219–250.

60. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук, думка, 1972. 516 с.

61. Хіміч Я. Г. Трикомпонентні неускладнені прості двоскладні речення в романі Володимира Лиса “Століття Якова”. *Матеріали студентських наукових читань*: зб. наук. праць. 2019. Вип. 6. С. 120-125.

62. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса / пер. с англ. под ред. и пред. В. А. Звегинцева. Москва : Изд-во Московского ун-та, 1972. 259 с.
63. Христіанінова Р. О. Деякі зауваження про роботу над другорядними членами речення. *Нові підходи до філології у вищій школі: матеріали II Всеукраїнської міжвідомчої наук. конф.* Київ, 1994. С. 75.
64. Христіанінова Р. О. Дуплексив у формально-граматичній та семантико-синтаксичній структурі речення. *Мовознавчий вісник*. 2018. Вип. 24–25. С. 23–32.
65. Христіанінова Р. О. Подвійний присудок у сучасній українській мові. *Типологія та функції мовних одиниць: наук. журн.* Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. № 2 (4). С. 237–249.
66. Христіанінова Р. О. Просте речення в шкільному курсі української мови: посібник для вчителя. Київ: Рад. шк., 1991. 160 с.
67. Христіанінова Р. О. Типологія присудків у сучасній українській мові *Типологія та функції мовних одиниць: наук. журн.* Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 1 (5). С. 192–201.
68. Шведова Н. Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения. *Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов*. Москва : Наука, 1973. С. 458–483.
69. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ: Academia, 2004. 356 с.
70. Cambridge dictionary. Cambridge University Press, 2018. URL: <https://dictionary.cambridge.org>. (дата звернення: 14.12. 2019).
71. Danes Fr. Some Thoughts on the Semantic Structure of the Sentence. *Lingua*. 1968. Vol. 21. P. 55–69.
72. Givon T. Functionalism and Grammar. Amsterdam : Philadelphia : John Benjamins, 1995. 486 p.
73. Lieb H. ‘Synchronic’ Versus ‘Diachronic’ Linguistics : A Historical Note. *Linguistics : An International Review*. 1967. № 36. P. 18–28.
74. Moravcsik Edith A. An Introduction to Syntax: Fundamentals of Syntactic Analysis. Oxford : A&C Black, 2006. 273 p.